

EL TEMPS D'HISTÒRIA

EL TEMPS

Suplement mensual publicat a EL TEMPS, núm. 1.009

Generalitat de Catalunya
Departament d'Ensenyament

CAIXA CATALUNYA

FRANQUISME I CONCORDAT

Quan fa cinquanta anys del concordat que van signar el règim franquista i el Vaticà, en EL TEMPS d'Història analitzem les relacions entre l'Església i la dictadura.

45	EDITORIAL
46	APUNT
	La Constitució de la República catalana, 1928
52	COMBINATÒRIA
	En record d'Isaac Asimov
53	FER I DESFER
54	DOSSIER
	La guerra com a croada
58	De la victòria al concordat, fins arribar al Concili
62	El concordat del 1953
66	Església i règim franquista
70	A tocar dels 25 anys dels acords del 1979

COORDINACIÓ: PELAI PAGÉS I MIQUEL PAYERAS
DOCUMENTACIÓ GRÀFICA: JESÚS PRATS

© EDICIONS DEL PAÍS VALENCIÀ, SA

El dia 25 d'agost d'enguany es van complir cinquanta anys d'una de les fites més importants en la història contemporània pel que fa a les relacions entre l'Església i l'estat: la signatura del concordat del 1953, que el Vaticà va subscriure amb el règim de Franco. Aquest era un concordat que, a l'estil del que s'havia esdevingut amb el del 1851, regulava les relacions entre ambdues institucions, en el sentit d'atorgar a l'Església una posició de primer ordre en diversos àmbits de la societat espanyola, des del control de l'ensenyament fins a la presència pública i privada en les esferes més importants de la vida quotidiana. Com a contrapartida, l'estat, que es reconeixia com a catòlic, apostòlic i romà, rebia el reconeixement i la legitimitat de l'Església, i alhora es feia càrrec de les despeses del manteniment del culte. Però si el concordat del 1851 va representar la reconciliació entre l'Església i l'estat liberal –cal recordar que amb les desamortitzacions l'estat havia expropiat els béns de l'Església i li havia arrabassat tot el poder econòmic–, el del 1953 va servir perquè el règim franquista adquirira la legitimitat internacional que li mancava des dels seus orígens.

Cinquanta anys del concordat del 1953: Església i estat

Des de l'inici dels anys cinquanta, el règim franquista, que des de la fi de la Guerra Mundial vivia en una situació d'aïllament internacional considerable, havia aconseguit progressivament l'acceptació internacional. La resolució de les Nacions Unides, del 12 de desembre del 1946, condemnatòria contra el règim de Franco, havia estat derogada el novembre del 1950. I a partir d'aquest moment Espanya va començar a ser acceptada en diversos organismes internacionals, com la FAO (el novembre del 1950), l'OMS (el maig del 1951) i la UNESCO (el novembre del 1952). Però no va ser fins al 1953 que es portaren a terme les accions diplomàtiques més espectaculars que van trencar, definitivament, l'aïllament de Franco en l'escena internacional: la signatura del concordat amb la Santa Seu, el mes d'agost, i el Pacte de Madrid, amb els Estats Units, el mes de setembre, van aplanar considerablement el camí que va menar a l'acceptació del règim de Franco com a membre amb ple dret de l'ONU el 15 de desembre del 1955.

L'actitud de l'Església catòlica va ser, així, fonamental perquè un règim que se sustentava en el totalitarisme i el terror –cal tenir present que l'any 1953 encara es van produir ajusticiaments per motius polítics– assolira un reconeixement internacional que li havia estat negat fins ara. Però no ha deixat de despertar suspicàcies i recels el fet que hagueren de passar catorze anys des de la fi de la Guerra perquè el Vaticà, finalment, acceptara la signatura del concordat. La celebració del cinquantenari d'aquesta efemèride ens dona l'oportunitat de repassar quina va ser l'actitud de l'Església durant la Guerra Civil, les relacions que va mantenir amb l'estat durant tot el franquisme, tot el que va representar aquest mateix concordat i, finalment, els acords concordataris del 1979, que n'han prolongat l'ombra fins a l'actualitat i que han determinat un tipus de vinculacions que sovint es presenten com a enormement difícils i conflictives.

“Des de l'inici dels anys cinquanta, el règim franquista, que des de la fi de la Guerra Mundial vivia en una situació d'aïllament internacional considerable, havia aconseguit progressivament l'acceptació internacional. La resolució de les Nacions Unides, del 12 de desembre del 1946, condemnatòria contra el règim de Franco, havia estat derogada el novembre de 1950. El 25 d'agost del 1953 se signava el concordat entre l'estat franquista i el Vaticà”

La Constitució de la República catalana, 1928

El passat 4 d'octubre es recordava a Barcelona, a iniciativa d'Òmnium Cultural i Freecatalonia, el 75è aniversari de l'assemblea de l'independentisme català que redactà una Constitució catalana a l'Havana.

Fa setanta-cinc anys Cuba va acollir l'assemblea de l'independentisme català. En aquesta trobada es van posar les bases a fi d'organitzar la lluita per a la independència de Catalunya, i es va aprovar el text de la Constitució provisional de la República catalana. Fins i tot se'n va fer una edició –bastant generosa per a l'època– de 10.000 exemplars.

El text d'aquesta Constitució –llavors extremadament avançada– reforçava la idea que en la lluita catalana no n'hi havia prou d'exposar conceptes buits (com ara independentisme, llibertat, justícia i democràcia), sinó que, a més, calia establir les bases jurídiques per a una independència real.

Per aquests motius, hem cregut necessari recuperar la memòria històrica pel que fa a aquests esdeveniments i a les persones que van intervenir en uns fets tan importants i decisius per al moviment català d'alliberament nacional.

El context previ. L'any 1916 esclata a Irlanda l'aixecament de Pasqua. Aquesta revolta i el seu esperit van marcar més d'un català que començava a tenir ben clars els ideals separatistes. El 1918 aparegué el setmanari *Estat Català*. Els que el signaven ja defensaven que a cada nació li correspon un estat independent, afirmaven que Catalunya és una nació i defensaven l'acció apolítica. Aquest mateix any, Francesc Macià va proclamar: “Amb l'autonomia no n'hi ha prou. Cal que Catalunya sigui representada a la Conferència de Pau. Necessita la independència.” Fins i tot en el camp sindical, Salvador Seguí afirmava: “Nosaltres, els treballadors, amb una Catalunya independent, no hi perdriem res; ans al contrari, hi guanyariem molt.”

Un cop finalitzada la Primera Guerra Mundial, molts pobles colonitzats, conscients de la seva participació en aquesta guerra, esperaven solucions. El president Wilson dels EUA encoratjava aquests desitjos d'independència, a favor del dret a l'autodeterminació. Tot aquest conjunt d'idees, juntament amb la constitució d'altres estats independents, i també amb la forta oposició del Govern espanyol a concedir més autonomia, és el que comporta que, a poc a poc, molts sectors del catalanisme es radicalitzin.

El 18 de juliol del 1922 va ser sens dubte una data clau en la nostra història: Francesc Macià i Llussà van fundar la primera organització inequívocament independentista, separatista: Estat Català. Aquesta va ser la primera organització que afirmava públicament que els catalans no hem estat mai espanyols, ni ho volem ser, i que feia crida per deslliurar Catalunya del jou estranger espanyol. El poble català va respondre a aquesta crida, i així s'inicià una etapa d'acció armada, directa, en el procés de ressorgiment i reivindicació nacionals.

L'any 1923, Daniel Cardona (sota el pseudònim de Vibrant) va presentar el llibre *La Batalla*, prologat per l'amic i poeta Joan Salvat-Papasseit, en el qual deixava clar que els catalans havien perdut la dignitat, que Catalunya estava descatalanitzada, que la invasió de Catalunya era un fet i que, per tant, calia situar-se en peu de guerra. Al mateix temps, es formava la Societat d'Estudis Militars (SEM) amb l'objectiu de preparar joves patriotes per lluitar per la llibertat de Catalunya. Tanmateix, l'any 1925 va ser desarticulada, i el cap, Miquel Baltà i Botta, va ser empresonat.

A l'estat espanyol, al setembre del 1923 va tenir lloc el cop d'estat de Primo de Rivera, i al cap de pocs dies el nou govern ja va publicar un decret amb mesures i sancions contra el separatisme. La dictadura va desencadenar una dura repressió contra el catalanisme i el moviment obrer. Cal recordar també que, mesos abans, Salvador Seguí (conegut com el Noi del Sucre), líder de la

TINA BAGUÉ

Jordi Porta (esquerra), president d'Òmnium Cultural, una de les entitats promotores d'aquesta commemoració.

Estat Català

Estat Català es va crear al CADCI (Centre d'Ajudants i Dependents del Comerç i de la Indústria) el 18 de juliol del 1922 per defensar unes tesis neofederals i d'inspiració completament irlandesa, segons les quals Catalunya s'ha d'independitzar de l'estat espanyol.

No va ser concebut estrictament com un partit, sinó com una plataforma militar i cívica de defensa, amb Francesc Macià al capdavant. L'organització defensava la unitat de tots els catalans i la preparació d'un exèrcit català, imprescindible per defensar el nou règim. Per tots aquests motius, EC es va convertir en l'organització més combativa a Catalunya contra la dictadura de Primo de Rivera i la monarquia espanyola. Del novembre del 1922 al setembre de 1923, va publicar el quinzenal *L'Estat Català*. El cop d'estat de Primo de Rivera va dur Estat Català a la clandestinitat, i Macià va ser proclamat president de l'Estat Català a l'exili, alhora que es buscaven voluntaris per a l'exèrcit de Catalunya, tant a Catalunya mateix com a l'estat francès. Amb els diners de Macià, de la seva dona i de bona part dels estalvis de separatistes catalans de Cuba, l'Argentina i l'Uruguai, es va finançar la compra d'armes i es va constituir l'exèrcit català. L'octubre del 1926, però, la policia francesa va començar a detenir els escamots de lluitadors catalans que passaven de l'estat francès a Catalunya, episodi que es coneix com els Fets de Prats de Molló. Macià i tot l'estol de lluitadors detinguts foren jutjats a París, amb la qual cosa, malgrat tot, el fet català s'internacionalitzà. Macià va tornar a l'atac i l'any 1928 ja iniciava un periple per totes les comunitats catalanes d'Amèrica del Cen-

tre i de Sud-amèrica que tant van ajudar en el projecte de Prats de Molló. A Cuba es va aprovar la Constitució de Catalunya que s'havia d'aplicar el dia de la victòria, i un projecte per transformar Estat Català en el Partit Separatista Revolucionari Català.

Macià va tornar finalment a Catalunya l'any 1931. Llavors l'organització ja era un partit sense gaire definició orgànica, però amb el prestigi d'haver combatut a tort i a dret contra la dictadura de Primo de Rivera, i tant Macià com la seva gent s'acabaren sumant a un gran projecte que abraçava les esquerres catalanes: Esquerra Republicana de Catalunya.

El mateix any 1931, part de la gent que formava Estat Català es va unir per la lluita nacional i social sota la creació del partit Estat Català – Força Separatista d'Extrema Esquerra, que tenia certes influències marxistes. Encapçalat pel patriota Jaume Compte, el partit editava el setmanari *L'Insurgent* (de l'abril del 1932 a les eleccions catalanes de la tardor).

L'octubre de 1932 el partit es va rebatejar com a Estat Català – Partit Proletari, que posteriorment encara passà a anomenar-se Partit Català Proletari. Malgrat tot, quan el màxim dirigent, Jaume Compte, i un altre patriota, Manuel González Alba, foren assassinats per l'exèrcit espanyol durant els fets de l'octubre de 1934 a la seu del CADCI, la força del missatge nacional i social es va començar a perdre.

Posteriorment, la pèrdua –al cap de tres dies d'haver-se proclamat– de la República catalana (el 14 d'abril del 1931) fa que els catalans d'Amèrica trenquin amb Macià i li retirin el seu suport.

Francesc Macià i Llussà

Nascut a Vilanova i la Geltrú (Garraf) el 1859, aquest polític i militar català, coronel d'enginyers militars, va abandonar l'exèrcit el 1907 per desacord amb la llei de jurisdiccions.

Va esdevenir un polític catalanista actiu (diputat per les Borges Blanques diverses vegades: 1906-1923), decantat cada vegada més per opcions radicals i republicanes.

Macià fundà el moviment de caràcter separatista Estat Català (1922), que aviat va rebre el suport de la Federació de Clubs Separatistes, creada a Cuba. Exiliat amb la dictadura de Primo de Rivera (1923), Macià s'establí a París.

Va viatjar a Moscou amb Josep Carner i Ribalta, però, com que no obtenia ajut de la Komintern, va organitzar la fracassada invasió del Principat per Prats de Molló (1926), amb les úniques forces d'Estat Català. Processat a París al costat dels seus principals dirigents, es refugià a Bèlgica, des d'on va connectar de nou amb les colònies catalanes americanes.

Amb Ventura Gassol, se n'anà primer a l'Uruguai, on va ser molt ben rebut. Des d'allí es trasllada a l'Argentina, gràcies a l'ajuda d'Alfredo L. Palacios, del Partit Socialista, que li soluciona tots els impediments. Visita Buenos Aires, La Plata, Rosario, Córdoba i Mendoza. El dictador xilè coronel Ibáñez els nega l'entrada al país i arriben a Cuba, on participen en l'assemblea constituent del separatisme català i en la fundació del Partit Separatista Revolucionari de Catalunya (1928), en el qual Josep Conangla i Fontanilles té un paper important en la redacció una Constitució provisional de la República catalana i es crea un comitè provisional. Abans de retornar a Europa passa per West Point (EUA).

El 1931 encapçala el partit Esquerra Republicana de Catalunya, que guanya les eleccions del 14 d'abril. Aquest mateix dia proclama la República Catalana, però n'ha d'acceptar –tres dies després– la transformació en Generalitat de Catalunya, de caràcter autonòmic, que continua presidint.

Per aquest motiu, tots els clubs separatistes catalans, que se senten traïts, deixen de donar-li suport.

Macià mor la nit de Nadal del 1933 a Barcelona.

EL TEMPS

Reunió a l'Havana en què els independentistes van aprovar la Constitució de la República catalana. Era la tardor de 1928.

CNT i advocat dels obrers, ha havia estat assassinat.

L'any 1924, Francesc Macià, obligat a exiliar-se, va fundar, a París, el Comitè Separatista Català.

Poc després, el 23 d'abril (per Sant Jordi) del 1925, Estat Català va emetre l'emprèstid Pau Claris amb l'objectiu d'obtenir diners per finançar el futur intent d'insurrecció armada, conegut com insurrecció de Prats de Molló.

El 6 de juny del 1925 la policia va evitar un atemptat contra el rei espanyol Alfons XIII. L'atemptat va ser ideat per membres de Bandera Negra, suborganització d'Estat Català, amb la intenció de fer explotar una bomba al túnel entre Garraf i Sitges. Els membres de l'escamot –Jaume Compte, Miquel Badia i Deogràcies Civit, entre altres– van ser detinguts per la policia i posteriorment empresonats, fins al 1930, quan reberen l'amnistia, després de la caiguda del dictador Primo de Rivera.

Pel que fa a l'intent d'acció armada alliberadora de Prats de Molló del novembre del 1926, organitzat per Francesc Macià i militants d'Estat Català, la finalitat era dur a terme un alçament independentista, que havia de començar al Vallespir per anar baixant fins a arribar a Barcelona. Malauradament, l'intent no va fructificar, la policia francesa va detenir-ne els escamots –els membres dels quals van ser jutjats posteriorment a París– quan pretenien envair la Garrotxa. Aquest fet, tanmateix, dóna gran volada a les seves idees. En el judici de París, Macià ja argumentava: "Espanya és la nostra enemiga. Volem entrar com a estat independent en el concert dels pobles lliures."

Obligat altre cop a exiliar-se, Francesc Macià va recórrer els centres catalans d'Amèrica del Centre i de Sud-amèrica en cerca de suport per a la causa. Va ser precisament a Llatinoamèrica on va fundar el Partit Separatista Revolucionari de Catalunya i on es va redactar i aprovar la Constitució d'una futura República catalana.

L'assemblea constituent del separatisme català. Aquesta assemblea, duta a terme del 30 de setembre al 2 d'octubre del 1928 a l'Havana, va ser

El Partit Separatista Revolucionari Català (PSRC)

El març del 1922 es va crear el Club Separatista Català, a Cuba. El PSRC era una organització política creada a l'Havana el 30 de setembre del 1928, a l'assemblea constituent del separatisme català, que es definia com a organisme secret per a la instauració de la República catalana independent, a partir de l'alçament armat del poble català i de la utilització, també, de procediments polítics i diplomàtics. S'estructurava en un consell central, format per set membres i presidit per Francesc Macià. Preveia l'autodissolució, un cop aconseguits els objectius, després de la vigència provisional de la Constitució de l'Havana i un cop efectuat el traspàs de poders del govern provisional al govern escollit democràticament.

La creació fou una concessió de Francesc Macià als catalans d'Amèrica, ja que, de fet, el PSRC no tingué gens d'incidència a Catalunya, l'independentisme s'articulava allí a través d'Estat Català. Es posà en marxa gràcies a patriotes com Josep Pineda i Fargas, president del Centre Català, i, d'entre els socis més destacats, cal destacar Josep Conangla i Fontanilles (a la foto), Claudi Mimó, Joaquim Muntal, Marià Grau, Joan Arana, Josep López Franc, Pere Pons Cercós, Emili Sánchez Martí...

L'assemblea del Club Separatista Català es va dur a terme a l'Havana del 4 al 22 de març del 1922, i s'arribà a les conclusions següents: "1) Considerem que Catalunya té dret a la independència absoluta; 2) [...] No podem admetre cap coerció de la seva llibertat, ni en el terreny teòric ni en el pràctic; 3) [...] No ens avenim a fer Catalunya castellana, ni francesa; 4) Sabrem reconèixer com es mereixen tots els esforços que les nacions facin per ajudar-nos a conquerir la nostra màxima llibertat; 5) Estem preparats per quan arribi l'hora que la història assenyali com a primer crit de la independència de Catalunya."

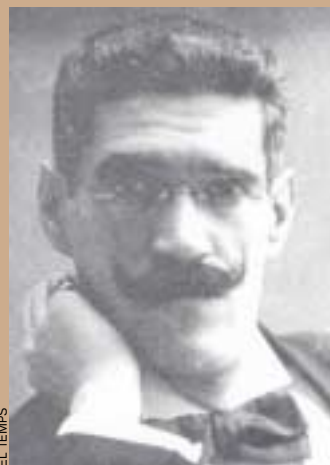
Posteriorment, el Partit Separatista Català Revolucionari va fixar el decàleg que havien de seguir els membres: "1) Reconèixeràs Catalunya com a única pàtria; 2) No negaràs mai, ni enlloc, la teva condició de català que aspira a deslliurar Catalunya; ans al contrari: et sentiràs orgullós de ser-ho i que se sàpiga que ho ets. Consideraràs la parla catalana tan formosa i rica com la que més, i no cauràs en la vergonya de comunicar-te amb els teus i altres catalans, tant verbalment com per escrit, en altra parla que no sigui la catalana; 3) Propagaràs en qualsevol ocasió els ideals de llibertat i, per fer més convincents els teus arguments, procuraràs adquirir coneixements històrics, estadístics i d'altres menes, traient, a més, tot el profit dels mitjans i instruccions que rebis del Club Separatista Català al qual pertanyis; 4) Elevaràs la teva cultura, enfortiràs el teu físic, guiaràs les teves accions pel camí de la moral i de la justícia, perquè enlairant la nostra raça a un nivell de perfecció no inferior a cap altre [...]; 5) Propagaràs que Catalunya té literatura pròpia, agricultura característica i indústria importantíssima, i no acceptaràs cap producte que tu no coneguis, la procedència del qual estigui

amagada sota el nom d'una manufactura estrangera; 6) Cooperaràs amb tota acció que dinamitzi la federació de clubs separatistes catalans [...]; 7) Sacrificaràs el teu amor propi i la teva conveniència particular en benefici de la unanimitat i de la cohesió de la germandat [...]; 8) Donaràs preferència als germans associats en qualsevol tracte social, comercial o d'altres menes [...]; 9) No divulgaràs l'organització de la federació internacional de CSC, ni el nom de cap associat, i consideraràs com a sagrats els secrets de les contrassenyes i distintius que s'estableixen, o els reconeixeràs com a germans si és necessari; 10) Pensa que, un cop acceptats, si manques a la fidelitat jurada, a part dels perills que poden córrer sobre tu, el teu nom circularà per tots els clubs del món, i seràs declarat un home sense paraula d'honor i traïdor a la pàtria [...]."

Finalment, arribat el gran dia, l'any 1928, Macià va a Cuba a presidir l'assemblea separatista catalana, que hi té lloc del 30 de setembre al 2 d'octubre. La idea d'independència figura en tots els paràgrafs del text, en què s'exposa el procés per arribar a un acord entre les tendències de l'independentisme a l'exili –amb l'ajut d'algunes personalitats de l'interior de Catalunya–. D'aquesta trobada sorgeix el projecte de la Constitució de la República catalana. El document, que consta de 36 títols, dividits en 302 articles, declara "la unitat indestructible de Catalunya" i la decisió de valer-se "de mitjans revolucionaris per independitzar-se".

En retornar a Europa, Macià es queda a Brussel·les per posar en pràctica tots els acords de l'assemblea de l'Havana. O sigui, per transformar Estat Català en el Partit Separatista Revolucionari Català. Ara bé, llavors va adonar-se que l'organització que havia deixat a Europa ja no era la mateixa. L'any 1922 rep 1.000 francs de l'Havana i el 1924 en rep 10.000 del Grup de Santiago, més 10.000 del club separatista de l'Havana; amb la qual cosa arriba a una suma de 920.302,85 francs rebuts d'Amèrica (228.113,90 són de l'Havana, i 172.524,50, de Santiago de Cuba). Per tant, es calcula que la meitat dels fons necessaris provenen d'Amèrica i l'altra meitat, de la fortuna personal de Macià.

De fet, amb la retirada de Primo de Rivera, i més tard amb l'abdicació d'Alfons XIII, l'abril de 1931, els separatistes catalans reberen un bon impuls. Però el fet que Macià fes el pas d'una Catalunya potencialment independent el 14 d'abril de 1931 a una Generalitat de perfil regional acabà d'espantllar les coses entre els clubs separatistes i Macià.

EL TEMPS

El text aprovat consta de 36 títols, dividits en 302 articles, tots redactats per Conangla i Fontanilles. Aquest text constitucional defineix la República Catalana com a “tècnico-democràtica-representativa”. S’hi proclama, entre altres coses, el català com a idioma oficial, s’hi revitalitzen les comarques, s’hi estableix la igualtat jurídica home-dona...

una convenció política que volia assemblar-se, en certa manera, a la Convenció de Guaimaro –d’on va sortir la primera Constitució cubana–. Va ser proposada per Josep Conangla i Fontanilles a Francesc Macià el setembre de 1927, i la va organitzar el Club Separatista Català número 1 de l’Havana mitjançant una comissió formada per Claudi Mimó, Josep Murillo, Josep Conangla i Josep Carner i Ribalta.

S’hi debatiren dues ponències resultants d’una enquesta de 26 qüestions sobre la reorganització de l’independentisme català (a càrrec de Carner i Ribalta), i algunes altres a partir d’un qüestionari, amb 36 punts, respecte a un text constitucional per a Catalunya (a cura de Conangla).

L’assemblea –presidida per Francesc Macià, amb Claudi Mimó com a president d’honor, Josep Murillo i Josep López Franc com a vicepresidents, Joaquim Muntal i Ventura Gassol com a adjunts, Josep Conangla i Josep Carner i Ribalta com a ponents, Josep Pineda i Fargas com a secretari, i Lluís Font i Lleonard Ribot com a vicesecretaris– va aprovar l’articulat de la Constitució provisional de la República catalana i la creació del Partit Separatista Revolucionari de Catalunya. Hi participaren 25 delegats acreditats i la sessió de cloen-

da va ser publicada per als nombrosos catalans no assembleistes que hi assistiren.

La Constitució. El text aprovat constava de 36 títols, dividits en 302 articles, tots redactats per Conangla i Fontanilles. Aquest text constitucional defineix la República catalana com a “tècnico-democràtica-representativa”. S’hi proclama, entre altres coses, el català com a idioma oficial; s’hi revitalitzen les comarques; s’hi estableix la igualtat jurídica home-dona; que l’ensenyament sigui de caràcter obligatori i gratuït, i la separació entre Església i estat. Cal destacar també que aboleix la pena de mort i la censura.

El 16 d’agost del 1928, Francesc Macià ja rebia de mans de catalans residents a Cuba el text aprovat de la Constitució provisional de la República catalana. El dictamen, com ja s’ha dit anteriorment, i del qual s’editaren 10.000 exemplars, arribava a la conclusió que exposar conceptes buits (com ara independentisme, llibertat, justícia i democràcia) no era suficient, sinó que calia, a més, establir les bases jurídiques per a una independència real.

L’acte per donar a conèixer el text de la Constitució, doncs, es va dur a terme en l’assemblea constituent del separatisme

català, comentada unes línies més amunt. Tots els reunits s'identificaren amb la ideologia de l'organització d'Estat Català, reconegueren la direcció de Macià i es fixaven només un objectiu: la independència de la nostra nació.

El redactor del text de la Constitució, Conangla i Fontanilles, deixava palesa d'aquesta manera la seva opinió: "Mentre a Catalunya alguns intel·lectuals i pseudopatriotes s'entretenien amb malabarismes literaris i a cultivar filosofies estantisses, aquí es cuidava d'obrir el plebiscit preparatori de l'assemblea del separatisme català i d'elaborar la Constitució provisional de la futura República catalana."

El compromís dels catalans d'Amèrica en aquests moments era ferm, i passava per molts nivells, des d'oferir les seves llars fins a preparar l'assemblea de l'Havana. També elaboraren la Constitució i donaven ajut econòmic de tot tipus a la lluita per la independència de Catalunya.

Es calcula que Francesc Macià va arribar a rebre més de 900.000 francs de l'època per muntar l'estructura de la futura República catalana.

La importància d'aquest fets tan decisius per al moviment català d'alliberament nacional –i tenint en compte que aquest període ha estat poc estudiat– han

Ventura Gassol

Nascut a la Selva del Camp (Baix Camp) l'any 1893, va començar per admirar Prat de la Riba, la qual cosa el va fer ingressar a les Joventuts Nacionalistes de la Lliga Regionalista. Va participar activament en la fundació d'Acció Catalana l'any 1922. Aviat, però, es va sentir atret per Estat Català. Amb l'arribada de Primo de Rivera, Gassol es va haver d'exiliar per les seves activitats catalanistes, la qual cosa possibilità el fet de trobar-se amb Macià a França. Va ser a partir de llavors que van començar a col·laborar estretament. L'any 1926, va tenir un paper de primera línia en la planificació dels fets de Prats de Molló. Després del judici a París, va acompanyar Macià a Brussel·les i, més tard, a Amèrica. Amb l'arribada a Cuba, Gassol va assistir a la formació del PSRC i a la formulació de la Constitució provisional de la República catalana.

L'any 1930 Gassol va decidir tornar a Catalunya, on ben aviat va ser detingut i empresonat. Finalment, però, i una vegada fora de la presó, s'instal·là a Barcelona, des d'on participà activament en la formació d'ERC (el març del 1931) i en la victòria electoral d'aquest partit constituït en les eleccions del 12 d'abril del mateix any. Dos dies després de les eleccions, va escriure l'esborrany del discurs que Macià va pronunciar des del balcó de la Generalitat per proclamar la República catalana (de la qual Gassol va ser nomenat conseller de Política Interior). Uns dies més tard, però, el 17 d'abril, en ser abolida la República catalana i en reorganitzar Macià altre cop el govern, Gassol va ser conseller de Cultura. Posteriorment va ser elegit diputat del Congrés espanyol, càrrec amb què s'enfrontà verbalment amb diputats intransigents per defensar la llengua catalana i l'Estatut. En el funeral de Macià, Gassol, molt afluït, va pronunciar l'oració fúnebre. Tanmateix, va continuar al capdavant de la Conselleria de Cultura, però arran dels fets del 6 d'octubre del 1934, Gassol, sempre fidel al president Companys, va ser detingut i empresonat. Després de la victòria del Front d'Esquerres del febrer del 1936, ell i tots els membres empresonats de la Generalitat van ser rebuts a Barcelona com a veritables herois. El juliol d'aquest mateix any, amb l'esclat de la Guerra Civil, Gassol va reaccionar amb valentia davant dels excessos de sectors incontrolats i va exercir una tasca important: ajuda a salvar vides d'innocents (va ajudar, per exemple, el bisbe Vidal i Barraquer a fugir a l'estranger) i patrimoni cultural, bàsicament eclesiàstic, per evitar que sigui cremat, d'indrets com Montserrat o Poblet. L'octubre del 1936, es va veure finalment obligat a marxar a l'exili, d'on no pogué retornar fins a l'any 1977.

A la seva tornada va rebre alguns homenatges de la societat civil catalana, que va demostrar que no l'havia oblidat. El 1980 mor a Tarragona i és enterrat al seu poble natal, la Selva del Camp, on s'organitza un últim i emotiu homenatge.

de ser recordats i dignificats en la història del nostre país. Fa 75 anys, independentistes catalans eren a Cuba per discutir i aprovar com seria la futura Catalunya lliure. Si ells ho tenien clar, com és que bona part del nostre poble ho ha oblidat?

Dos moments de l'acte de commemoració de l'assemblea d'independentistes que va redactar a l'Havana una Constitució catalana. Es va celebrar al Palau Dalmases de Barcelona, seu d'Òmnium Cultural.

Oriol Falguera

*Comissió 75è Aniversari de la
Constitució de Cuba*

Asimov va néixer a Petrovici, Rússia, el 2 de gener del 1920. Quan tenia tan sols tres anys va traslladar-se, amb la seva família, als EUA, on es va graduar en química l'any 1939 i on va obtenir el doctorat el 1947. L'afició per escriure li venia de ben jove, ja que va col·laborar amb el diari de l'escola als onze anys. Després de veure com l'editor John Campbell li va rebutjar diverses històries curtes, va publicar el seu primer relat, "Marooned Off Vesta" a *Amazing Histories*, 1939. A partir d'aquí, la producció ja va ser contínua.

En record d'Isaac Asimov

Santiago Riera i Tuèbols, *membre de l'IEC i del Departament d'Història Contemporània de la UB*

EL TEMPS

*"Poc després dels deu anys
de la mort d'Isaac Asimov,
l'home a qui la meua
generació i la dels meus fills
deuen, en part, el despertar
de l'interès per la ciència,
m'adreço al seu record per
agrair-li el seu treball"*

Al meu entendre, Asimov presenta quatre grans blocs, ben diferenciats, en la seva prolífica producció. El primer, òbviament, és el de la ciència-ficció. És el camp en què va publicar la trilogia *Fundació*, *Fundació i Imperi* i *Segona Fundació*, una obra inoblidable, que li va valdre el Premi Hugo 1966. (Val a dir que, posteriorment, va escriure una nova trilogia sobre la *Fundació*, però aquesta no va ser tan reeixida.) La novel·la *Fins i tot els déus*, possiblement la millor novel·la de ciència-ficció que duu la seva firma i una de les millors que s'han escrit mai en aquest gènere, també va rebre els premis Hugo i Nebula a la millor narració de ciència-ficció del 1973, doble premi que va repetir deu anys després amb *L'home del bicentenari*.

El segon bloc fa referència a la divulgació científica: *Introducció a la ciència*, Premi James T. Grady per la millor tasca de divulgació científica; *Els llargardaixos terribles i altres assaigs científics*, *Cent preguntes bàsiques sobre la ciència*, *L'electró és esquerrà*, i tants altres en què es proposava fer arribar els seus relats, talment com un esquer, a un públic que, en llegir-los, es rendeix lentament i inexorablement als encants de la ciència. També cal incloure en aquest apartat l'*Enciclopèdia biogràfica de ciència i tecnologia*, i la *Cronologia dels descobriments*, dos llibres, especialment el primer, de gran utilitat i bàsics ambdós per als interessats a saber qui és qui en el món de la ciència.

El tercer bloc és el de les narracions sobre robòtica, entre les quals destaquen *Jo, robot* (1950) i el recull *Els robots* (1982). Va ser Asimov el que va confegir el famós codi ètic que regeix el comportament dels robots, el qual fins i tot podria servir de model per a la confecció d'un altre d'equivalent, més general, adequat per als humans. Recordem-lo.

Aquest codi consta de tres lleis: 1) un robot no pot fer mal a cap ésser humà ni, per inacció, deixar que un humà pateixi qualsevol dany; 2) un robot ha d'obeir les ordres que rep d'un humà excepte en el cas que aquestes ordres estiguin en oposició a la primera llei; 3) un robot ha de protegir la seva existència (principi de supervivència) sempre que aquesta actitud no entri en conflicte amb les dues lleis precedents.

Aquest model tancat de codi permet, sens dubte, resoldre tots els problemes ètics que sorgeixen en els seus relats.

Finalment, el quart bloc fa referència a la història. El nostre home va publicar una història universal (publicada per Alianza Editorial en castellà) que, tanmateix, és una història positivista en què trobem un reguitzell de dades i dates i de poca cosa més.

Personalment, em quedo amb els blocs primer i tercer, i tot i que també altres autors de ciència-ficció han estat objecte de la meua atenció al llarg dels anys —de manera que, així mateix, m'han subjugat—, avui, poc més de deu anys després de la seva mort, em permeto adreçar-me al seu record i dir-li: gràcies!

Un dels aspectes més significatius que es va manifestar amb l'esclat de la Guerra Civil, el juliol de 1936, va ser el que es refereix al tema religiós. La República, des del mateix moment en què es va promulgar la nova Constitució, el 1931, havia mantingut una actitud clarament anticlerical, amb la seva voluntat de separar nítidament l'Església i l'estat, i d'intentar un procés de modernització de la vida política que passava, necessàriament, per la implantació de l'estat laic i la neutralització de l'important pes que l'Església desenvolupava encara en la societat espanyola. Va ser, justament, en el marc de la discussió de la Constitució de 1931 que Azaña va fer fa-

guerra va quedar ben clara quina seria la posició de l'Església i dels catòlics davant dels dos bàndols en conflicte. Més si es té en compte la profunda i sistemàtica repressió que l'Església va patir a la zona republicana durant els mesos de juliol i agost de 1936: la repressió antireligiosa culminava un cicle d'anticlericalisme popular que, a Catalunya almenys, s'havia iniciat el 1835, amb la crema de convents que va acompanyar la revolució liberal, havia prosseguit durant la Setmana Tràgica de 1909 –quan esglésies i convents de Barcelona foren objecte de les ires populars– i va culminar amb una folia sense precedents amb l'esclat de la Guerra Civil: si al conjunt de l'estat foren assassinats 6.832 religiosos, d'aquests a Catalunya n'hi varen correspondre 2.437. I a banda foren incendiats i destruïts esglésies i convents i tot tipus de símbols i objectes religiosos. Aquesta persecució va acabar convertint-se en un element de propaganda antirepublicana davant l'opinió pública mundial i en la raó final que va inclinar la posició dels catòlics en favor dels militars revoltats.

La guerra com a croada

Un dels aspectes més significatius de la Guerra Civil va ser el caràcter de croada que l'Església catòlica li va donar, en oposició als anys de laïcisme republicà.

mosa la seva frase segons la qual "*Espanya ha dejado de ser católica*". I les esquerres republicanes, seguint aquesta lògica, van portar a terme una política, com la municipalització dels cementiris, la prohibició de les manifestacions públiques de religiositat –fonamentalment de les processons–, etc., que va crispar enormement les relacions entre l'Església i la República i va aconseguir que l'Església i l'opinió pública catòlica –que encara era important en molts indrets de l'estat espanyol– es col·loquessin en una clara situació d'hostilitat envers el nou règim.

Per bé que l'Església no va representar cap paper en la conspiració militar i els militars mateixos no van fer cap referència a arguments de tipus religiós per tal de justificar la seva acció insurreccional –entre altres raons perquè els conspiradors no havien previst tampoc una guerra civil massa llarga–, quan va esclatar la

Les primeres reaccions: la formulació de 'Cruzada'. Els antecedents anticlericals de l'esquerra republicana i dels mateixos governs de la República i aquesta reacció visceral de les primeres setmanes contra l'Església i la religió expliquen que, tret de minoritàries excepcions, les posicions i les actituds dels catòlics espanyols es decantessin a favor de la rebel·lió. A Catalunya caldria ressaltar la difícil situació en què es trobava un partit de definició democràtica, republicana i fins i tot confessional, com era la Unió Democràtica de Catalunya, que, situada obertament i inqüestionable al costat de la legalitat republicana, va veure com els seus dirigents es trobaven en una situació perillosa, per causa de les seves conviccions religioses. Però aquesta actitud, simbòlica i excepcional, era molt minoritària en el context espanyol, on ben aviat es van començar a definir les posicions. A banda dels carlistes, que feien de la seva religiositat bandera d'agitació política, durant l'estiu del 1936 es van produir els primers pronunciaments de bisbes a favor dels sollevats; sembla que va ser el bisbe de Santiago de Compostel·la,

EFE

Tomás Muniz Pablos, un dels primers a utilitzar el terme de “Cruzada” per tal de definir la guerra. De fet, la gran massa dels catòlics espanyols van tenir molt clar, des del primer moment, en quin bàndol es col·locaven, i ja durant els mesos de juliol i agost van abundar els posicionaments de bisbes i prelats a favor dels militars insurrectes: per a molts la causa de la guerra era, justament, la descristianització de la societat espanyola.

Potser perquè ja havien adoptat una posició tan clara, a les darreries d'agost de 1936 el president Lluís Companys declarava al periodista francès Maurice Sollin, que a Catalunya “la situació de la clerecia és actualment, i ho continuarà essent, molt crítica. Ha pres part massa obertament a la rebel·lió sagnant, amb un misticisme guerrer, al costat dels enemics de la República...”.

Un misticisme guerrer que aviat van encarnar dos prelats de primera fila, tots dos catalans, el cardenal Isidre Gomà, arquebisbe de Toledo i primat d'Espanya, i el també cardenal Enric Pla i Deniel, aleshores bisbe de Salamanca. Si Gomà havia parlat de la possibilitat que atorgava la guerra per extirpar l'*humor pestífero*, és a dir el comunisme, que patia Espanya i que amenaçava el món, Pla i Deniel publicava una carta pastoral, el 30 de setembre de 1936 –*Las dos ciudades*– en què parlava de la guerra com “*el remedio heroico, único, para centrar las cosas en el quicio de la justicia y volverlas al reinado de la paz*” i per aquesta raó l'Església “*bendice los emblemas de la guerra, ha fundado las órdenes militares y ha organizado cruzadas contra los enemigos de la fe*”. La guerra esdevenia així un conflicte que enfrontava el bé amb el mal,

l'amor amb l'odi, i quedava, definitivament convertida en una “croada” destinada a extirpar els mals de la pàtria amb la finalitat de recristianitzar-la i de restablir l'ordre natural de les coses.

El cardenal Gomà i la carta col·lectiva dels bisbes espanyols. De fet el cardenal Gomà, considerat, des de tots els punts de vista com un dels prelats més integristes de l'estat espanyol, va acabar fent un paper de primera fila en el decurs de tota la guerra, dins l'Espanya sollevada. Nomenat oficiosament i confidencialment el representant del papa Pius XI prop de Franco, a partir del desembre de 1936 va reorganitzar l'Església i va aconseguir de mobilitzar l'episcopat espanyol i l'opinió pública catòlica a favor de Franco. Gomà va mantenir informat en tot moment el Vaticà sobre la situació es-

Un misticisme guerrer, que aviat van encarnar dos prelatats de primera fila, tots dos catalans, el cardenal Isidre Gomà, arquebisbe de Toledo i primat d'Espanya, i el també cardenal Enric Pla i Deniel, aleshores bisbe de Salamanca. Si Gomà havia parlat de la possibilitat que atorgava la guerra per extirpar l'"humor pestífero", és a dir el comunisme, que patia Espanya i que amenaçava el món, Pla i Deniel publicava una carta pastoral, el 30 de setembre de 1936 –"Las dos ciudades"– en què parlava de la guerra com "el remedio heroico, único, para centrar las cosas en el quicio de la justicia y volverlas al reinado de la paz" i per aquesta raó l'Església "bendice los emblemas de la guerra, ha fundado las órdenes militares y ha organizado cruzadas contra los enemigos de la fe"

panyola i al cap i a la fi va ser ell qui, després d'un llarg procés de consultes, va aconseguir que la quasi totalitat de l'episcopat espanyol signés la carta col·lectiva de suport a l'exèrcit franquista.

Certament, una de les fites aconseguïdes per Gomà durant el primer any de guerra va ser la signatura per part de gairebé tot l'episcopat espanyol d'una carta col·lectiva en què els bisbes espanyols mostraven plena adhesió a l'exèrcit de Franco i al mateix temps legitimaven la revolta dels militars del juliol de 1936 i la mateixa guerra civil. Inspirada directament per Franco, que es va queixar a Gomà de la poca afinitat a la seva causa que mostrava la premsa catòlica internacional, la carta fou publicada el dia 1 de juliol de 1937, en les seves edicions espanyola, francesa i anglesa. Redactada bàsicament per Gomà, anava destinada, doncs, a l'opinió pública internacional i pretenia donar a conèixer la posició de l'Església espanyola davant del conflicte bèl·lic. Especial interès hi havia que fos coneguda a França, on no havia caigut massa bé la bel·ligerància de molts sacerdots en el conflicte. Per aquesta raó, després d'afirmar la no bel·ligerància de l'Església a la guerra, la justificava per la situació d'"anarquía contraria al bien común, a la justicia y al orden social", que imperava durant la República i afirmava de manera taxativa que l'única esperança per tal de reconquerir la justícia, la pau i els béns que se'n derivaven era el triomf del Movimiento Nacional.

La carta la van firmar 43 bisbes i cinc vicaris capitulars, i de les cinc absències que es van produir, dues foren especialment significatives. D'una banda, trobem la del cardenal arquebisbe de Tarragona, Francesc Vidal i Barraquer, que es trobava exiliat a Roma. Cal recordar que Vidal i Barraquer, un home de tarannà liberal i catalanista, havia estat detingut per una patrulla anarquista, en començar la guerra, a Poblet, però tot seguit va rebre protecció de la Generalitat, que, per evitar mals majors, li organitzà el viatge a Roma. Quan Vidal i Barraquer va ser requerit per Gomà per firmar la carta, va respondre amb una negativa, tot afirmant que el document era "muy propio para la propaganda, pero lo estimo poco adecuado a la condición y carácter de quienes

han de suscribirlo". Afegia, al mateix temps, el temor a la instrumentalització política que se'n podia fer. Aquesta actitud de Vidal i Barraquer li va costar, com ha recordat Hilari Raguer, haver de morir a l'exili, perquè el gener de 1939, una vegada acabada la guerra a Catalunya, el nou règim no li va permetre retornar a la seva seu tarragonina.

L'altra absència remarcable va ser la del bisbe de Vitòria, Mateo Múgica, que, si bé no va firmar la carta, tampoc no va manifestar-hi la seva disconformitat. Múgica havia estat apartat per les autoritats militars de la seva seu episcopal acusat de feblesa amb els sacerdots nacionalistes de la seva diòcesi. Múgica havia denunciat també al papa Pius XI l'afusellament de catorze sacerdots bascos, l'octubre de 1936, pels militars franquistes. Quan se li va sol·licitar la firma, es va limitar a pretextar que ja no residia a Vitòria.

Les altres tres absències foren més circumstancials. El bisbe de Menorca, Torres Ribas, estava a l'illa sota control de la República. El cardenal Pedro Segura, l'arquebisbe dimissionari de Toledo, residia a Roma i quant a Hilari Raguer, se suposa que la seva condició de dimissionari va fer que Gomà no li demanés la firma. Finalment, tampoc no va firmar el bisbe d'Oriola-Alacant, el basc Javier de Irastorza Loinaz, que va passar tota la guerra a Londres. Alguna font ha donat a entendre que la seva negativa es va deure a les seves conviccions nacionalistes basques. De tota manera el 1939 va recuperar la seva episcopal sense problemes.

L'impacte de la carta, més enllà d'aquestes excepcions, fou, no cal dir-ho, enorme. D'una banda, a nivell internacional, va contribuir a donar l'empenta definitiva del món catòlic a la causa dels militars revoltats. Altrament, a l'Espanya franquista es va anar produint una simbiosi cada vegada més estreta entre l'Església i l'exèrcit, fins al punt que era habitual veure bisbes i clergues saludant amb el braç alçat i la presència eclesiàstica va passar a ser molt abundant en tota mena d'actes públics, polítics i militars.

Les difícils relacions amb el Vaticà. A desgrat d'aquesta estreta relació entre l'Església i l'exèrcit que es va produir a l'Espanya insurrecta, l'actitud ofi-

cial de la Santa Seu en cap cas no va ser la que haguessin esperat els militars rebels ni el mateix Franco. És veritat que des que es van conèixer els detalls de la repressió anticlerical que es produïa a l'Espanya republicana la condemna de la Santa Seu fou immediata i *L'Osservatore romano*, el diari oficiós del Vaticà, no es va estar de publicar notícies al respecte. Però l'actitud del diari no va agradar al govern de Burgos, que pràcticament durant tota la guerra va queixar-se de l'actitud del diari vaticanista, que al juliol de 1937 no va publicar la carta col·lectiva dels bisbes espanyols. Altrament, la primera intervenció del Pius XI sobre la guerra d'Espanya tampoc no va agradar els franquistes. Fou a Castelgandolfo, el 14 de setembre de 1936, en una audiència amb catòlics espanyols, encapçalats pels bisbes de Cartagena, i de diferents seus episcopals catalanes, com Vic, Tortosa i la Seu d'Urgell. En el seu discurs, titulat "La vostra presenza", el papa va condemnar la persecució religiosa, però va fer advocacions pel perdó i la pau.

D'aquesta manera, doncs, en el seus inicis, el Vaticà va mantenir una actitud de prudència, que contrastava amb la bel·ligerància manifesta de la majoria de bisbes espanyols. I la situació encara es veia empitjorada per l'actitud que adoptava el representant diplomàtic del govern de Franco davant de la Santa Seu, el marquès de Magaz, que des que havia arribat a Roma l'agost de 1936, havia mantingut una actitud impertinent i molt poc adequada a la missió que ha de desenvolupar un diplomàtic. Home d'exabruptes, considerava que l'estat havia de mantenir amb l'Església una actitud enèrgica, com feien Hitler i Mussolini als seus països. La seva actitud, acompanyada de tot de notes de protesta, va fracassar.

Només els bons oficis del cardenal Gomà, que va acabar fent de corretja de transmissió entre Franco i la Santa Seu, gràcies a l'excel·lent relació que mantenia amb el general insurrecte, van aconseguir que l'actitud del Vaticà anés canviant. Gomà, que va redactar uns 130 informes per al Vaticà sobre la situació espanyola, va aconseguir que, a desgrat dels afers espinosos que es plantejaven entre la Santa Seu i Franco —com l'afusellament dels setze sacerdots bascos, des-

EL TEMPS

prés de l'ocupació de Donostia el 1936—finalment, a les darreries del 1937 es produí el reconeixement del règim de Franco per part del Vaticà. Gaetano Cicognani va ser designat nunci apostòlic del Vaticà davant del govern de Burgos, mentre que José de Yanguas era nomenat ambaixador plenipotenciari en el Vaticà. Ambdós van ocupar els càrrecs a mitjan 1938.

És cert que en el darrer any de guerra no van faltar problemes i conflictes entre el govern de Franco i l'Església —sobretot arran del nomenament de bisbes, que Franco volia que es fes a partir del Concordat de 1851—, però a aquestes alçades de la guerra, i a desgrat de l'evident canvi d'actitud respecte a l'Església que s'havia manifestat en el territori republicà, la posició del Vaticà era ja molt similar a la que havien defensat en els seus inicis els bisbes espanyols. I és que a l'Espanya franquista l'Església anava recuperant bona part de l'ascendència social i política que havia mantingut abans de la República, mentre s'elaborava un discurs nacionalcatòlic que santificava l'acció insurrecta dels militars revoltats i convertia la seva insurrecció ni més ni menys que en una "Cruzada de Liberación Nacional".

Pelai Pagès

Universitat de Barcelona

En aquesta pàgina, monsenyor Cigognani es disposa a lliurar al govern de Burgos les seves cartes credencials com a nou nunci del Vaticà a Espanya, el 24 de juny de 1938.

En la pàgina 55, pregària del cardenal Isidre Gomà durant el trasllat de Verge de Begoña a la seua basílica, en presència de monsenyor Antonniutti.

De la victòria al concordat, fins arribar al Concili

L'Església de la victòria, la del primer franquisme, va aconseguir el concordat amb el Vaticà, però després el Concili Vaticà II va trabucar el sentit profund que l'havia inspirat.

Després de la victòria militar de Franco, l'1 d'abril del 1939, l'Església espanyola (bisbes, sacerdots, religiosos i religioses, laics), que en la immensa majoria s'havia adherit amb entusiasme a la revolta militar, se sentia victoriosa i va embriagar-se en una mena de borratxera mil·lenarista, com si el regne de Déu ja hagués arribat a la Terra. S'havia complert la promesa del Sagrat Cor al pare Hoyos: *"Reinaré en España con más predilección que en otras partes."* El mateix 1 d'abril, Pius XII havia enviat a Franco un telegrama de congratulació per la *"deseada victoria católica España"*, i quinze dies més tard adreçava per ràdio als espanyols el famós missatge que començava dient: *"Con inmenso gozo..."* El 19 de maig, 120.000 soldats tenien a Madrid el *"desfile de la Victoria"*. L'endemà, a l'església de santa Bàrbara, davant del Govern, la Junta Política, el cos diplomàtic en ple i dinou bisbes, el Generalísimo lliurava de genolls la seva espasa victoriosa (l'espasa més neta d'Occident, deia Petain) al cardenal Gomà, perquè la diposités als peus del Crist dit de Lepant, portat expressament de Barcelona, com també s'hi havia dut l'arca santa d'Oviedo i les cadenes de Las Navas de Tolosa, mentre el cor dels benedictins de Silos cantava les antífo- nes mossaràbigues per al rei que torna

victoriós, recercades pel frare Justo Pérez de Urbel en un llibre litúrgic del segle X. Ernesto Giménez Caballero al·lucinava: *"Hoy ha sido ungido Francisco Franco."* En una visita de Franco a Montserrat s'havia cantat una salve del compositor Tomás de Vitoria, però algun diari va dir que se li havia dedicat *"la salve de la Victoria"*.

No mancaven visions lúcides. El canonge asturià Maximiliano Arboleya Martínez, gran figura del catolicisme social espanyol, escrivia al seu amic Leopoldo Eijo Garay, arquebisbe de Madrid i franquista frenètic: *"Te creo convencido de que nuestro pueblo —los obreros y empleados, así como gran número de campesinos— está hoy más alejado de nosotros que antes de la guerra."* Vidal i Barraquer, en una audiència de Pius XII el 25 de novembre del 1939, li va lliurar un memoràndum on deia: *"Si és veritat que han fet molt derogant la legislació laica i perseguidora, potser no serà exagerat de dir que la seva religió consisteix principalment a promoure actes aparatosos de catolicisme, pelegrinatges al Pilar, grans processons, entronitzacions del Sagrat Cor, solemnes funerals pels caiguts amb oracions fúnebres. Organitzen espectacularment l'assistència a confirmacions i misses de campanya, de les quals s'ha fet un veritable abús. Manifestacions externes de culte que més que actes d'afirmació religiosa potser constitueixen una reacció política contra el laïcisme perseguidor d'abans, amb la qual cosa serà molt efímer el fruit religiós que s'aconsegueixi, i en canvi es corre el perill d'acabar de fer odiosa la religió als indiferents i partidaris de la situació anterior."* Encaixa aquí una anècdota que explicava l'humorista Chumy Chúmez. Era alferes de complement i es trobava a Jerez de la Frontera. Arriba una nova lleva i un sotsoficial els pren la filiació: nom, cognoms, noms dels pares, lloc i data de naixement, religió... Tots deien *"catòlica"*, fins que un va dir: *"Ninguna."* El sotsoficial li va dir que havia de tenir alguna religió, per registrar-la. El jove va respondre: *"Entonces ponga: la actual."*

Mar de fons. Però per sota d'aquest aparentment idíl·lic estat de coses hi ha-

via mar de fons en les relacions amb el Vaticà. Tant en la guerra com en la postguerra, l'actitud de la Santa Seu va ser marcadament diferent de l'actitud de la jerarquia espanyola. La documentació reservada de l'Arxiu del Ministeri d'Afers Estrangers i de l'ambaixada d'Espanya al Vaticà revela gravíssims conflictes, que en més d'un moment freguen la ruptura de relacions.

Un incident ben significatiu es va produir en l'anada a Roma de Serrano Suñer, l'octubre del 1940. Havia anat a Berlín a tractar amb Hitler i Ribbentrop de l'entrada d'Espanya a la guerra, i com que les converses no van anar bé va decidir passar per Roma, ja que amb Mussolini i Ciano s'entenia millor. L'ambaixador Yanguas Messía es va oferir per gestionar una audiència papal, però Serrano, que estava molt ressentit perquè el Vaticà no volia concertar un concordat ni concedir el dret de presentació de bisbes, i que reclamava inistentment el retorn de Vidal i Barraquer, va dir que no el volia saludar. Yanguas va advertir que el protocol demanava la visita, però el "cunyadíssim", tossut, s'hi va negar. Resulta que Yanguas havia tingut un fill, i, segons precedents protocol·laris, l'havia de batejar el secretari d'estat, el cardenal Maglione. Ja s'havien imprès i cursat les invitacions a l'acte, esmentant que oficiaria el secretari d'estat. Però quan Yanguas el va anar a veure per concretar alguns detalls, Maglione li va dir que, sentint-ho molt, no podria anar-hi, perquè Serrano Suñer havia passat uns dies a Roma i no havia demanat audiència al papa. Aquella mateixa tarda, *L'Osservatore romano*, amb data, com de costum, de l'endemà, publicava una petita nota, en una pàgina interior, explicant la visita a Roma de Serrano Suñer, les visites fetes i actes celebrats, i acabava, en el més típic estil vaticà, dient: "De diverses bandes se'ns ha demanat per què, durant la seva estada a Roma, Sa Excel·lència el senyor Serrano Suñer, ministre de l'Espanya catòlica, no ha tingut, segons l'ús, una audiència pontificia. Practicades informacions, resulta que l'audiència no ha estat demanada." Serrano, que pocs dies després de retornar a Madrid havia passat de ministre de la Govern-

ció a Afers Estrangers, es va agafar personalment el cas i va enviar una protesta formal perquè Maglione no havia celebrat el bateig, "*causando inmerecido desaire al embajador, con trascendencia de agravio a la nación que representa*".

L'acord per a "no" nomenar bisbes. Malgrat les pressions del Govern espanyol, el Vaticà no tenia cap ganes de concertar un concordat amb un règim que semblava trontollar. Però hi havia un problema urgent: entre assassinats i morts naturals de bisbes, hi havia vint diòcesis vacants, i després del nomenament de Carmelo Ballester per a Lleó, el febrer del 1938, Franco havia fet saber enèrgicament que no toleraria cap més designació unilateral. Per això va ser necessari l'acord del 7 de juny del 1941, signat pel nunci Cicognani i el ministre d'Afers Estrangers Serrano Suñer (vuit mesos després de l'incident del bateig). El procediment, enrevessat, i que passaria al concordat del 1953, se l'havia inventat personalment Pius XII, i era una transacció entre el desig de Roma de nomenar lliurement els bisbes i la pretensió de Franco del patronat reial amb dret de presentació. El nunci, després de negociar confidencialment amb el Govern,

El cardenal Gomà, a Madrid, el 20 de maig de 1939, abans de l'ofici d'un tedèum en acció de gràcies pel triomf de la "Cruzada".

El cardenal Pla i Deniel participa en un acte voltat d'autoritats civils i militars.

Però per sota d'aquest aparentment idíl·lic estat de coses hi havia mar de fons en les relacions amb el Vaticà. Tant en la guerra com en la postguerra, l'actitud de la Santa Seu va ser marcadament diferent de l'actitud de la jerarquia espanyola.

La documentació reservada de l'Arxiu del Ministeri d'Afers Estrangers i de l'ambaixada d'Espanya al Vaticà revela gravíssims conflictes, que en més d'un moment freguen la ruptura de relacions

enviaria a la Santa Seu una llista d'almenys sis noms. El papa n'escolliria tres (la famosa terna), dels quals el cap d'estat en presentaria un. Si el papa no trobava escaients els sis de la primera llista, podria formar la terna amb un, dos o fins a tres noms diferents, als quals el Govern podria oposar objeccions polítiques. Al capdavant, era més aviat un acord per a "no" nomenar bisbes, perquè assegurava al Vaticà que Franco no presentaria bisbes falangistes i a Franco que el papa no li designaria per a Catalunya o el País Basc bisbes nacionalistes.

1945, 'annus horribilis'. S'ha dit i repetit que Franco devia ser un gran polític, perquè va aconseguir conservar-se tants anys en el poder, fins a la mort. Sense negar la seva murrieria, la veritat és que el temps li va anar a favor. El 1945 va ser el seu moment més difícil. El 7 de maig es rendeix Alemanya i el 14 d'agost ho fa el Japó. Ja abans, el 12 de febrer, Roosevelt, Churchill i Stalin, reunits a Ialta, declaren que tots els països satèl·lit tindran eleccions lliures, i el 17 de juliol, a Potsdam, condemnen explícitament el règim de Franco. El 25 d'abril d'aquell mateix 1945 havia començat a San Francisco la conferència fundacional de les Nacions Unides, i el 19 de juny es va aprovar per aclamació la proposta de la delegació mexicana, promoguda pel govern de la República espanyola a l'exili, que exclouia de l'Organització qualsevol règim que hagués estat instaurat amb l'ajut dels exèrcits que havien lluitat contra les Nacions Unides (referència inequívoca al franquisme).

L'aval de l'Acció Catòlica. El Vaticà, malgrat les queixes que tenia de Franco, no tenia cap intenció que el seu règim fos substituït per un altre de controlat pels més extremistes dels vençuts a la Guerra Civil. És el que hauria passat si els maquis, que el 16 d'octubre havien penetrat en gran nombre a la Vall d'Aran i que havien estat a punt de fer presoner el general Moscardó, haguessin trobat l'adhesió de la població que esperaven i haguessin triomfat. Alberto Martín Artajo, president de l'Acció

Catòlica, va consultar el cardenal Pla i Deniel i tots dos van creure que des de dins el règim podrien influir en una doble direcció: marginar la influència falangista i convèncer Franco que restablís la monarquia. Franco es va prestar a aquesta operació de maquillatge: va posar Artajo a Afers Estrangers i un antic membre de la CEDA, Fernández Ladreda, a Obres Públiques, al mateix temps que treia els ministres que semblaven més falangistes o amics de l'eix, i així va donar a l'exterior una imatge de moderació i un cert color de democràcia cristiana, que aleshores tenia molta força a Europa (De Gasperi, Adenauer, Schuman). Va ser un bon pedaç en un moment difícil, però la gran salvació de Franco va ser la Guerra Freda, que va esclatar immediatament després de la Segona Guerra Mundial entre els Estats Units i la Unió Soviètica. Franco ja no era un feixista, sinó un anticomunista, i va convertir-se en un més de la llarga sèrie de dictadors convertits pels Estats Units en peons de la seva política internacional.

Ben aviat, en aquest nou context internacional, va començar el desglaç, i les nacions, una rere l'altra, aixequen les sancions contra el franquisme i retornen els ambaixadors que havien retirat. Pius XII, obsessionat pel comunisme, s'hi suma de bon grat. El concordat d'agost del 1953 se situa entre l'ingrés d'Espanya a la UNESCO (el 30 de gener d'aquest any) i els pactes militars amb els Estats Units (el 26 de setembre).

El concordat del 25 d'agost del 1953. El concordat comença invocant el nom de la Santíssima Trinitat, i després va baixant. L'article I declara que "la Religión Católica, Apostólica y Romana sigue siendo la única de la nación española". Encara que reproduceix l'article 1 del concordat del 1851 (però ja no deia: "con exclusión de cualquier otro culto"), en aquell context sonava com una refutació de la famosa frase d'Azaña: "España ha dejado de ser católica."

L'article VI aplicava a Franco la concessió de Pius V i Gregori XIII als reis d'Espanya: "Los sacerdotes españoles diariamente elevarán preces por España y por el Jefe del Estado" a la missa.

L'article VII adoptava el procediment de l'acord del 1941 per al nomenament de bisbes (Pau VI i el nunci Dadaglio aconseguïren capgirar l'orientació de l'episcopat espanyol amb el lliure nomenament de bisbes auxiliars, dels quals el concordat no deia res i que tenien ple vot a la conferència episcopal).

L'article IX, tal com havia establert el concordat del 1851 i ja abans el de Napoleó, deia que s'ajustarien les circumscripcions diocesanes a les províncies. Sorpren que el franquisme no hagués aplicat plenament aquest article a les diòcesis de Lleida i Tarragona, però és que no eren de cap manera imperialisme català a ponent, sinó penetració no catalana a llevant; així ho va assegurar el bisbe Del Pino a Franco. Només quan, amb el règim autonòmic, la catalanitat de Lleida s'ha defensat millor, és quan l'han migpartida. El bisbe Deig deia que li constava que el Govern espanyol tenia un positiu interès que la frontera eclesiàstica de Catalunya no coincidís amb la civil, per por que no ens féssim independents (pobrets de nosaltres!).

L'article XVI reconeixia el privilegi del fur eclesiàstic. Per portar un clergue als tribunals civils caldria el permís del bisbe i les penes de presó es complirien en llocs especials. Aquest va ser l'origen de la "presó concordatària" de Zamora, que es va acabar quan uns quants sacerdots d'ETA presos hi van calar foc cremant els matalassos.

L'article XIX prometia una assignació econòmica a l'Església. Però era només una mesura provisional: en substitució dels béns desamortitzats al segle XIX, l'estat es comprometia a crear un patrimoni de les rendes del qual pogués funcionar l'Església espanyola. El pressupost de "culto y clero" seria tan sols fins que s'hagués constituït aquell patrimoni. Curiosament, ni el Vaticà ni la jerarquia espanyola no van reclamar mai el compliment d'aquest importantíssim compromís: és que cada bisbe s'entenia prou bé directament amb les autoritats civils per als ajuts de tota mena que necessités. Però, en morir Franco, l'Església es va trobar desemparada. Van aplicar el sistema alemany de participació en l'impost sobre la renda, però resulta-va que Espanya no era tan catòlica com

es pensaven, i fins i tot molts catòlics no es fiaven dels bisbes i preferiren que el seus impostos anessin a alguna ONG. Per això l'Església espanyola necessita angoixosament la subvenció estatal i es troba actualment agafada pel coll per l'estat.

Victòria pírrica. Quan el 25 d'agost del 1953 es va signar el concordat, va semblar a les dues parts que era un èxit absolut: el Vaticà hi trobava perfectament reconeguts tots els privilegis que reivindicava la doctrina oficial explicada en els manuals de dret públic eclesiàstic, i l'estat franquista quedava com a consagrat pel papa, i tots els catòlics espanyols se li haurien de sotmetre com un deure de consciència. La presentació del concordat a les Corts perquè fos ratificat, el 30 d'octubre, va ser com una apoteosi de Franco, que va pronunciar un discurs que semblava el sermó d'un bisbe. Va dir que era obra d'una nació "que en toda la Cristiandad es tenida con justicia como Nación Católica por excelencia", i que si s'havia trigat tant a concertar-lo no havia estat per desavinences, sinó perquè ell no havia volgut comprometre l'Església mentre persistia la conspiració internacional contra Espanya.

Els canonistes espanyols van entrar en èxtasi. Eloy Montero, catedràtic de la Universitat de Madrid, va afirmar que "es, sin duda, el más conforme a la doctrina de la Iglesia que haya podido ajustarse a través de todas las épocas de la historia". Laureano Pérez Mier, auditor de la Rota, hi trobava "una compensación de los ordenamientos canónico y civil más cumplida que la llevada a cabo en los concordatos anteriores con cualesquiera otras naciones". El degà de la Facultat de Cànon de la Universitat Pontifícia de Salamanca, Lamberto de Echevarría, el qualificava de "modelo desde el punto de vista del derecho público eclesiástico". I el jesuïta Fernández Regatillo, potser el més prestigiós canonista-moralista d'aleshores (durant la Guerra havia dictaminat que era lícit administrar l'extremunció als condemnats a mort, i que calia fer-ho després de la descàrrega de l'escamot i abans del tret de gràcia) no s'estava de

dir emfàticament: "Nosotros, después de haber recorrido los 150 convenios celebrados entre la Santa Sede y los diversos Estados en el correr de los siglos; después de haber explicado muchos años la asignatura de Concordatos, no creemos aventurado el afirmar que éste se lleva la palma entre todos los de otras naciones y de todos los tiempos." El dictador Trujillo volia també un concordat; va demanar quin era el millor, li van dir que era el de Franco, i en va signar a ulls clucs un d'igual, el 16 de juny del 1954, deu mesos després del d'Espanya. Però va morir assassinat el 1961, quan estava a punt de començar el Concili Vaticà II, el qual mataria aquesta manera d'entendre les relacions entre l'Església i els estats. A la llum de la constitució *Gaudium et spes* i de la resta de documents del Vaticà II, l'Església ja no parla d'exigir privilegis, només demana llibertat per proclamar l'evangeli i, a més, tant als que creuen el seu missatge com als que no el creuen, els ofereix la seva col·laboració per a l'edificació d'una societat humana més justa, pacífica i solidària. Martín Artajo, atès aquest gran tomb que la doctrina de l'Església havia fet, deia, el 1972, que no es podia dir que aquell concordat fos dolent, però que se li hauria d'aplicar la clàusula *rebus sic stantibus*. Reconeixia, doncs, que en el nou estat de coses havia esdevingut insostenible. La doctrina del Vaticà II va acabar sent una autèntica bomba de profunditat que rebentava un dels pilars ideològics del règim. L'Església, que en els inicis del franquisme havia estat un gran suport de Franco, a partir del Concili va ser un poderós factor de desintegració. Franco podia dir de l'Església postconciliar el que va dir el príncep de Metternich quan a la seva vellesa va tenir notícia que el cardenal Mastai, que tenia fama d'avançat (de fet, va resultar tot al contrari), havia esdevingut Pius IX: "Tot ho havia previst al Congrés de Viena, menys l'elecció d'un papa liberal." Franco creia tenir-ho tot "atado y muy bien atado", amb la religió per forrellat, però l'Església se li va tornar liberal.

Hilari Reguer
Historiador

El concordat del 1953

El concordat entre l'Espanya franquista i el Vaticà va ser molt celebrat, però era un model ja caduc. Poc més de deu anys després de ser signat, el Vaticà II obria nous camins que no eren els mateixos que els pretesos pel concordat.

L'Església espanyola va sortir trencada de l'experiència republicana i, sobretot, de la sagnant Guerra Civil. Li mancaven sacerdots i temples, i queda en l'ànim de molts la solitud d'una Església poc dinàmica, desprotegida i amenaçada. Així, sovintejaren les explicacions teològiques de la victòria. La teologia dominant en el moment, la imatge de l'Església com a societat perfecta, el convenciment que només la veritat té drets va ajudar a elaborar una teologia de la presència de l'Església en la societat, dels deures i obligacions. És cert que el perseverant caràcter integrista del catolicisme espanyol va ajudar a mantenir aquesta mentalitat, però convé no oblidar que el catolicisme dominant a Roma compartia bona part d'aquests criteris.

Pius XII, en rebre al 1942 el nou ambaixador espanyol, manifestava la seva satisfacció pel desenvolupament de la nova Espanya: "Hem vist Crist triomfar a l'escola, ressorgir l'Església de les runes cremades i penetrar l'esperit cristià en les lleis, en les institucions i en totes les manifestacions de la vida oficial. Nos, finalment, hem contemplat Déu present novament en la vosta història." Un any abans, el 1941, l'estat havia assumit l'obligació de col·laborar econòmicament en les necessitats més importants de l'Església: reconstrucció d'esglésies devastades, construcció de seminaris, salaris dels sacerdots, ajudes a les religioses i als interessos missioners.

El mateix any, l'estat espanyol es comprometia, en un important conveni, a no legislar ni actuar en matèries mixtes sense acord previ entre ambdues parts. Per la seva banda, l'Església concedia al Govern espanyol el dret de presentació de bisbes segons el qual, més que nomenar candidats al seu gust, podia vetar els candidats proposats per l'Església. Avui sabem, per les dades conegudes, que es va tractar d'una concessió que la Santa Seu va admetre a desgrat. A pesar d'això, és evident que

les relacions de l'Església amb el règim eren bones. Aleshores, per què, una vegada acabada la guerra, es tardà catorze anys a signar el concordat?

El concordat. Alguns han considerat que la Santa Seu utilitzà el retard com una manera de xantatge per aconseguir més privilegis i ajudes. És més probable, però, que el Vaticà esperés que es fes palès en l'àmbit internacional la doble significació que havia marcat aquells anys de guerres. D'una banda, el front contra el totalitarisme feixista i, d'altra, el front contra el totalitarisme comunista. Calia aparentar de manera clara que el Vaticà no pactava amb una Espanya que recordava massa el feixisme sinó amb l'Espanya decididament anticomunista. La guerra freda va ajudar a canviar la percepció de l'orientació política internacional, i a poc a poc, així, es va desbloquejar la situació d'aïllament internacional d'Espanya: les Nacions Unides, l'Organització Mundial de la Salut i la UNESCO acceptaren Espanya.

Per la seva banda, Franco va donar unes altres explicacions en presentar a les Corts el projecte de concordat: "*La demora en comenzar la negociación de un concordato, lejos de deberse a ningún género de supuestas resistencias por parte de la Santa Sede, debióse a nuestra propia decisión de no envolver a la Iglesia, a ningún precio, en nuestras dificultades exteriores. Por eso sólo cuando, a fines del año cincuenta, terminó en la Asamblea de las Naciones Unidas la farsa montada contra España, solo entonces propusimos formalmente a la Santa Sede la elaboración de un acuerdo general, que, coronando y afirmando la obra realizada, diera sistema y complemento a la legislación ya concordada.*"

Prèviament al concordat, l'any 1952, se celebrà a Barcelona, amb assistència massiva de pelegrins de totes les nacions, un Congrés Eucarístic Interna-

cional, al qual van assistir 12 cardenals i 300 bisbes. Era una manera de demostrar al món catòlic la pau política i religiosa d'Espanya. La *catòlica España* va enlluernar el Vaticà i el catolicisme mundial pel seu entusiasme, per les masses, les vocacions, els missioners... Si hi havia reticències dins el catolicisme intern, aquestes van ser silenciades després d'aquesta manifestació.

Va ser, doncs, l'any 1953 quan, gràcies a la situació internacional favorable, Espanya va signar dos convenis, els quals, durant molts anys, van ser la base de la política exterior espanyola: el d'ajuda econòmica, tècnica i defensa mútua amb els Estats Units i el concordat amb el Vaticà, el tercer de tota la història de l'estat espanyol. Amb aquest, l'Església semblava legitimar el règim espanyol tant davant de la comunitat internacional com davant dels ciutadans de l'estat.

En el concordat, l'estat reconeixia la seva confessionalitat, amb totes les conseqüències que això comportava, amb un esment especial al compromís que la religió impregnés la legislació i les institucions. Reconeixia que tot el sistema educatiu, des de l'escola fins a la universitat, havia de regir-se per la doctrina catòlica, i imposava la religió com a matèria obligatòria en tots els graus de la instrucció. Acceptava la capacitat de l'Església per a organitzar i dirigir centres educatius i, també, la seva competència exclusiva en el matrimoni entre cristians, de manera que el matrimoni civil quedava únicament com a subsidiari. Entre altres matèries importants aprovades i reglades amb el concordat, cal destacar les següents: l'acceptació que la jurisdicció espiritual fos lliure i independent de l'estat; que l'Església determinés els dies festius en el calendari nacional; la inviolabilitat i immunitat dels temples; l'assistència religiosa en les forces armades; l'exempció del servei militar pels sacerdots i seminaristes; les exempcions fiscals per a l'Església...

En el discurs, ja citat, davant les Corts, Franco expressava el fruit del concordat: *"En la històrica etapa que hoy se inicia con la solemne ratificación de este convenio, la Iglesia va a disfrutar en*

España no sólo de la libertad que necesita para sus sagrados fines sino también de la ayuda necesaria para su pleno desarrollo."

El concordat havia estat possible després de més de dos anys de negociacions. El març de 1951, Franco havia lliurat a l'ambaixador al Vaticà, Ruiz Giménez, el projecte de concordat, i li va dir: *"Llévele al Santo Padre y dígame que cinco cristianos se han sentado en torno a esta mesa para redactarlo."* Poc després, l'ambaixador va ser substituït per Castiella, d'orientació més estatalista, però igualment membre de l'Associació Catòlica de Propagandistes. El 27 d'agost del 1953 se signava el concordat al Vaticà, després d'un exhaustiu examen i reelaboració durant dos anys i que va tenir moments de tensions i complicacions considerables.

Pius XII no mantingué unes relacions gaire fluides amb el règim de Franco, de primer per por que estigués massa influït pel nazisme, i després per temes com ara el nomenament de bisbes. Tot i això no va qüestionar mai la legitimitat de la dictadura.

A l'esquerra, Franco besant la imatge de l'apòstol Santiago, l'estiu de 1959.

A la dreta, aspecte del Concili Vaticà II. El replantejament de la missió de l'Església que s'hi va produir trastocà profundament els esquemes del règim.

En el discurs davant les Corts, Franco expressava el fruit del concordat: "En la històrica etapa que hoy se inicia con la solemne ratificación de este convenio, la Iglesia va a disfrutar en España no sólo de la libertad que necesita para sus sagrados fines sino también de la ayuda necesaria para su pleno desarrollo"

Conseqüències del concordat. El concordat va ser considerat perfecte pels canonistes, els quals consideraven que posava en pràctica les tesis defensades pel dret canònic. De fet, és l'únic concordat que reconeix explícitament l'Església com a societat perfecta. De fet, no es podia exigir més a un estat. Ara bé, quines van ser les conseqüències d'aquest reconeixement? Clarament, la independència de la potestat eclesiàstica en l'exercici de les seves funcions; la llibertat de jurisdicció de la Santa Seu a Espanya i la llibertat de comunicació mútua; la personalitat jurídica civil de les persones morals en l'Església que la tinguessin reconeguda pel dret canònic; la capacitat d'adquirir, administrar i posseir béns; així com la utilització de l'estat com a "braç secular" en el desenvolupament de la seva autoritat.

En el concordat s'establia el perfil de l'estat catòlic, amb els seus deures cap a l'Església. D'alguna manera es podia afirmar que s'acceptava la "potestat indirecta" de l'Església sobre la societat, tal com queda reflectit en l'article 1: "La religión Católica, Apostólica, Romana sigue siendo la única de la nación española y gozará de los derechos y de las prerrogativas que le corresponden en conformidad con la ley divina y el derecho canónico", i en l'article 1 del Fuero de los Españoles, que reproduïa l'annex VII del concordat: "La profesión y práctica de la religión católica, que es la del estado español, gozará de la protección oficial. Nadie será molestado por sus creencias religiosas, ni por el ejercicio privado de su culto. No se permitirán otras ceremonias y manifestaciones externas que las de la religión católica."

Aquest concordat era una aportació original en la història dels tractats anteriors. Tal com ho va reconèixer Martín Artajo, ministre d'Afers Estrangers: "Se trata de un concordato de nuevo cuño. Una gran parte de los concordatos, el nuestro de 1851, entre ellos, eran verdaderos tratados de paz. Concertados tras un período de lucha o de persecución religiosa, tenían algo de armisticio entre potencias beligerantes, cuando no de amnistía, por parte de la Iglesia, de

los agravios y usurpaciones sufridos. Por el contrario, el nuevo concordato, preparado sosegadamente durante un período de colaboración perfecta, acaso sin precedentes en nuestra historia, es como la sistematización jurídica de un régimen casi ideal de relaciones entre la Iglesia y el Estado, como corresponde al sistema de colaboración perfecta entre ambas potestades, que instauró en nuestra Patria el Movimiento Nacional."

En efecte, la majoria dels bisbes estaven completament satisfets i se sentien identificats amb el règim de Franco. Havien viscut la República i la persecució religiosa durant la Guerra i no podien concebre una situació millor que la que estaven vivint.

El 25 de juliol del 1954, en l'ofrena nacional feta pel cap d'estat a l'apòstol Santiago, responia el cardenal Quiroga Palacios a les paraules de Franco: "Yo os felicito, Excelencia, por haber sido elegido por Dios para reafirmar nuestra unidad católica y para asentar en España este sistema de relaciones entre la Iglesia y el Estado." Aquest sentiment tan estès, d'altra banda, explica el posterior desconcert que amb la situació creada durant les sessions del Concili Vaticà II van viure els que més saludaren el concordat.

Tot i les congratulacions que va aixecar el concordat, en realitat, la rígida reivindicació de les obligacions i deures de l'estat en matèria religiosa, amb la consegüent subordinació a l'Església, va afavorir paradoxalment una relativa dependència a la inversa. És a dir, de l'Església a l'estat i, consegüentment, un intercanvi d'atribucions entre ambdues institucions. Així, en general, la genuïna independència i llibertat eclesiàstica es va veure compromesa per la seva excessiva dependència, de tanta d'empària i protecció que havia reivindicat.

Aquest concordat manifesta una imatge d'Església defensada i practicada per la majoria de la jerarquia espanyola i pels teòlegs i canonistes romans, que s'expressa en el trets següents: la conveniència d'una Església emparada per l'estat, aliena completament a la idea de separació, amb un clar perill d'identifi-

EL TEMPS / EFE

cació mútua: “*Una España sin la cruz de Cristo no es España*”, havia dit Pius XII, “*una España laica tampoco es España*”, recordà Pla i Deniel; el convenciment que l'Església era una societat perfecta a l'estil de l'estat, sobirana i independent: un model eclesiològic subjacent al concordat i a bona part de l'eclesiologia preconiliar; la idea d'una Església consagrada a defensar els seus drets i privilegis i, per això mateix, poc lliure en les seves relacions amb l'estat, a diferència del que succeirà després del Concili; una Església en guàrdia, militant, sempre enfrontada amb tot tipus de perills de caràcter doctrinal, moral o social: la relaxació de costums, la unitat religiosa, les desviacions teològiques...; una Església restauradora i mestra de la societat; una Església única i vertadera, amb poca sensibilitat davant d'una realitat que, de fet, no era tan uniforme ni tan triomfalista, i una Església, en fi, intransigent tant amb els seus com amb els que eren a fora.

En realitat, aquest concordat celebrat amb tanta eufòria va néixer com un model eclesiàstic ja en decadència, tot i que aleshores quasi ningú no ho veia així, a l'estat espanyol, perquè naixia relativament poc abans d'un canvi radical en el si de l'Església. Cinc anys després de signar el concordat va ser elegit Joan XXIII com a nou papa. Amb la seva vida, actituds, accions i sentit comú va

posar en qüestió temes que semblaven inamovibles. Deu anys més tard, el Vaticà II estava en plena ebullició.

Seria interessant, a més, relacionar el tarannà manifestat en les Converses Catòliques Internacionals de Sant Sebastià i l'esperit del concordat. Aquestes Converses, realitzades en els anys immediatament anteriors al concordat i que encara no tenien una història feta, acolliren alguns dels teòlegs i pensadors europeus més interessants d'aleshores, alguns dels quals influïren més tard en el desenvolupament del Vaticà II. Les Converses van ser prohibides pel Sant Ofici, però bona part dels participants van prendre part en els moviments de renovació de l'Església universal i espanyola.

El concordat i la història espanyola posterior. Què va significar el concordat en la història posterior espanyola? Paradoxalment, no representà l'inici d'una nova etapa, sinó el punt més alt de les bones relacions politico-religioses després de la Guerra Civil i l'inici de les dificultats i desconeixements mutus. Aquesta Església que havia aconseguit, aparentment, tot el que s'havia proposat, va començar a intercedir i a exigir a favor d'altres sectors socials. Les aspiracions de les regions, dels obrers, dels intel·lectuals, dels marginats... començaren a ser acceptades i defensades per l'Església, única

instància amb poder i presència en la societat espanyola fora de les institucions polítiques.

Paradoxalment, algunes disposicions del concordat van afavorir notablement la transició eclesiàstica espanyola i les relacions de l'Església amb alguns segments emergents en la societat del final del franquisme. Són les disposicions sobre l'Acció Catòlica (AC) que anys després van tenir a veure amb l'actuació de les JOC, la HOAC i d'altres grups de l'AC; com també les disposicions sobre la inviolabilitat dels edificis eclesials que amb tanta generositat donaren més tard el dret d'asil a perseguits pel règim.

Més enllà de tot això, dues importants disposicions concordatòries no van ser posades en pràctica. Una, el compromís de l'estat de dotar econòmicament l'Església de manera que aconseguís ser autosuficient, problema que encara no està resolt (vegeu també les pàgines 70-73). L'altra, el compromís eclesial d'igualar el nombre de diòcesis al de les províncies. En van néixer algunes, com les de Castelló i Albacete, però no en va desaparèixer cap de les tradicionals, i, en els nostres dies i ben al contrari, se n'han creat unes altres, com la de Getafe i d'Alcalá, que divideixen la província de Madrid.

Juan María Laboa
Universitat de Comillas

La relació de l'Església amb el règim franquista (1953-1975) s'inicia entre mostres de gran entusiasme, però a poc a poc en el si de l'Església les desavinences amb el règim es van fent cada cop més evidents.

Església i règim franquista

L'any 1953 Espanya es presentava en la societat internacional de les democràcies vencedores de la mà de la Santa Seu, amb la qual acaba de concertar el concordat i també acompanyada dels EUA amb qui ha signat acords polítics i econòmics. Amb el concordat semblava que el Vaticà es decidia a prestar suport plenament a un règim que era vist amb prevenció i antipatia per la majoria dels països occidentals. Els catòlics més progressistes van valorar el concordat com una clara victòria del franquisme sobre l'Església i com a una evident prova del pragmatisme que imperava en la diplomàcia vaticana. Però vet aquí que la signatura del concordat no va significar l'inici de millors relacions sinó que simplement marcà el punt més alt d'una entesa que de seguida va començar a declinar.

Els cinquanta. En la dècada dels cinquanta comença un lent procés deslegitimador del nacionalcatolicisme, encara que aquest perdura en sectors representatius del règim, de la jerarquia de l'Església i en altres grups i associacions eclesials. Dues estratègies evangelitzadores conviuen en l'Església espanyola dels anys cinquanta: la de "cristiandat" que deriva cap el nacionalcatolicisme i la de "missió", que tendeix a desbordar-lo continuament. Una part de l'Església opta per continuar legitimant el règim i una altra adopta actituds contestatàries i de

deslegitimació. Mentre que determinats bisbes, l'Associació Catòlica Nacional de Propagandistes i l'Opus, entre d'altres, fan costat al règim i representants seus formen part del Govern i de les institucions, militants obrers cristians lluiten juntament amb l'oposició organitzant vagues i altres accions per un sindicalisme democràtic, per les llibertats i contra el sistema econòmic explotador.

La legitimació del règim per part dels bisbes i altres sacerdots i intel·lectuals és patent. El primer i gran acte legitimador d'aquest període és el mateix concordat de 1953. A més, bisbes i sacerdots practiquen la legitimació de la persona del general Franco cada dia, pregant per ell a les misses, rebent-lo sota pal·li a les esglésies, etc. Altes jerarquies de l'Església participen en el Consell del Regne, Consell d'Estat, Corts, Consell Nacional de la Falange i Delegació Nacional de Sindicats, i reprimeixen determinats actes deslegitimadors realitzats per les bases de l'Església, mentre guarden silenci davant lleis i accions del règim que atempten clarament contra els drets humans.

Més d'una vegada els militants obrers cristians els fan arribar la protesta per la seva posició tèbia i vacil·lant que evita enfrontar-se amb el règim, denunciant la repressió que pateixen per haver participat en vagues i altres accions obreres. Però la fidelitat de la majoria de bisbes al general Franco és quasi absoluta. Tots es pronuncien públicament en el jurament que fan en la presa de possessió: *"Ante Dios y los Santos Evangelios juro y prometo, como corresponde a un obispo, fidelidad al Estado español y al Gobierno establecido según las leyes españolas. Juro y prometo, además, no tomar parte en ningún acuerdo ni asistir a ninguna reunión que pueda perjudicar al Estado español y al orden público y haré observar a mi clero igual conducta..."*

Tot i això a vegades s'atreveixen a fer crítiques. Bisbes com Pildain, Tarancón i el mateix cardenal primat Pla i Deniel acusen el Sindicat de no actuar d'acord amb la doctrina social de l'Església. Les crítiques a les deficiències socioeconòmiques del règim obliguen Franco a intervenir-hi: *"No estoy de acuerdo con la actuación de algunos prelados, entre ellos*

el cardenal arzobispo de Toledo y el arzobispo de Valencia. Tratan de congraciarse con el pueblo atacando al gobierno y diciendo que los jornales son bajos. Por estas campañas no ha habido más remedio que aumentarlos..." Les pastors socials col·lectives dels bisbes espanyols, propugnant una major i més justa redistribució de la riquesa nacional es reproduïxen amb motiu del pla d'estabilització aprovat el 1959.

Aquesta certa oposició d'alguns bisbes al model sindical va tenir com a culminació l'enfrontament, l'any 1960, entre el ministre delegat de Sindicats, J. Solís Ruiz, i el cardenal Pla i Deniel a través d'un encreuament de cartes amb motiu de les crítiques que, respecte a les eleccions sindicals d'aquest any, van fer, entre d'altres, les Joventuts Obreres Catòliques. Pla i Deniel critica l'Organización Sindical Española per no ajustar-se a la doctrina social de l'Església i denuncia les pervivències totalitàries del règim comparant els sindicats verticals espanyols amb els hitlerians i soviètics. El cardenal mantindrà sempre una actitud de defensa dels militants obrers cristians i s'interessarà per ells davant del Govern quan, amb motiu de les vagues de 1962, seran repressaliats, multats i empresonats.

Democràcia cristiana. Una altra raó del distanciament progressiu entre règim i Església s'ha de buscar en el suport implícit que la jerarquia eclesiàstica presta a la democràcia cristiana com a corrent polític, davant l'eventualitat d'un canvi de règim. Amb l'obertura econòmica i el reconeixement internacional del règim, molts esperen que aquest faci canvis, seguint el model europeu, en què la democràcia cristiana gaudeix d'una forta presència en els governs. Però la intransigència de Franco no ho permet.

Durant l'any 1957, tant a nivell nacional com internacional, la jerarquia insisteix en la necessitat de potenciar un moviment obrer catòlic com a mitjà per a recristianitzar la societat i frenar l'expansió de les ideologies i sistemes materialistes (capitalisme i comunisme). Aquesta és també la raó que mou el papa Pius XII impulsà la celebració del Primer de Maig, festivitat de Sant Josep

Obrer, com a festa cristiana del treball.

En aquest ambient, una part de la jerarquia, amb Pla i Deniel, Herrera Oria, i altres dirigents de l'Acció Catòlica al capdavant, treballen en el ressorgiment d'un gran partit moderat de base confessional i miren amb bons ulls la línia democratacristiana dirigida per Rodríguez Soler. D'ella esperen que sigui capaç d'assegurar una transició pacífica, sense ruptura revolucionària, de la dictadura franquista a un règim semblant a l'establert pel canceller Konrad Adenauer a Alemanya. El diari *Ya* i els òrgans difusors de l'Editorial Catòlica es pronuncien en aquest sentit.

La batalla a favor de la creació d'un partit democratacristià la perd la jerarquia a causa de l'immobilisme polític de

Franco, l'any 1939, pregant davant la imatge del Pilar, a Saragossa, el dia de la festa d'aquesta advocació.

Participants en la cinquena assemblea plenària de la Conferència Episcopal, l'òrgan que va substituir, d'acord amb el Concili Vaticà II, l'anterior Conferència de Metropolitans.

Una altra raó del distanciament progressiu entre règim i Església s'ha de buscar en el suport implícit que la jerarquia eclesiàstica presta a la democràcia cristiana com a corrent polític, davant l'eventualitat d'un canvi de règim. Amb l'obertura econòmica i el reconeixement internacional del règim, molts esperen que aquest faci canvis, seguint el model europeu en què la democràcia cristiana gaudeix de forta presència en els governs. Però la intransigència de Franco no ho permet

Franco. I també pel canvi que en alguns col·lectius catòlics es produeix, la qual cosa irrita el règim: els moviments apostòlics especialitzats no solament deixen de ser el "braç llarg" de la jerarquia i el planter de dirigents per a organitzacions sindicals i polítiques de tipus confessional, sinó que es converteixen en fundadors d'organitzacions sindicals i polítiques d'esquerra.

Anys seixanta. Entrats en els anys 60, les accions deslegitimadores es multipliquen i es generalitzen dintre de l'Església, a l'ampara del nous aires que porten la celebració del Concili Vaticà II i la publicació de les encíclics socials dels papes Joan XXIII i Pau VI. Els moviments especialitzats d'Acció Catòlica prenen força en el camp estudiantil, rural i obrer (JOC, HOAC, ACO; JEC, JACE, MCE, VOS, VOJ,...), els seus militants participen en sindicats i partits, en agrupacions nacionalistes, i contribueixen igualment a crear altres grups clandestins clarament oposats al règim, com FLP, FOC, SOC, USO, CCOO, etc. Els seus dirigents i militants participen en vagues i en mobilitzacions. Pateixen les investides represores del règim en forma d'acomiadaments, deportacions, escorcolls, interrogatoris, detencions, multes, judicis i presó. Apareixen també editorials de signe progressista i contestari (Nova Terra, Sal Terrae, Estela, Sígueme,...) i es difonen revistes com *El Ciervo*, *Cuadernos para el Diálogo*, *Mundo Social*, *Incunable*, *Ábside*, *Aún*, *Ecclesia*, *Qüestions de Vida cristiana*, *Serra d'Or*, *Criterium*, ...que sumades a altres més antigues (Juventud Obrera i Boletín de l'HOAC) denuncien l'incompliment dels drets humans per part del règim, informen dels problemes reals del país i animem al compromís social.

El 30 de maig de 1960, 339 sacerdots bascos publiquen una carta denunciant la pràctica de la tortura exercida per la policia i la manca de llibertats polítiques i sindicals. És el primer acte públic de contestació al règim posterior a la guerra realitzat per membres qualificats de l'Església. Gran impacte tenen igualment les declaracions que l'abat de Montserrat, Escarré, fa el 1962 a *Le Monde* en les quals afirma que el règim de Franco, tot

i proclamar-se catòlic, no segueix els principis bàsics del cristianisme. Sacerdots i laics catalans envien el 1964 un escrit al Vaticà, als bisbes espanyols, a personalitats polítiques i directius de l'Acció Catòlica, denunciant la situació d'opressió i de manca de llibertat en què viu el poble.

El Concili Vaticà II va ser seguit amb passió i esperança pels cristians progressistes, però la major part dels bisbes espanyols van fer poc cas dels seus aires renovadors i van deixar en suspens moltes de les seves orientacions. Les noves formulacions aprovades, en les quals es valorava l'Església com a poble de Déu, la secularitat del món, el diàleg amb els no creients i amb les altres religions, la corresponsabilitat i el protagonisme dels seglars, la legitimitat del pluralisme en el compromís polític dels cristians, la nova relació Església-món, la independència de la política de la fe i la consegüent deslegitimació del règim de cristiandat, l'opció pels pobres, la crida a un cristianisme més autèntic, la renovació litúrgica, l'acostament al poble, la justícia social, etc. implicaven una autèntica superació del concepte de cristiandat en què es basava el règim de Franco i que encara era dominant entre els bisbes espanyols i gran part dels fidels cristians. La doctrina del Concili era pura dinamita contra el edifici ideològic nacionalcatòlic del règim que mai va saber renovar-se ni afrontar les seves contradiccions. Per contra, els sectors més renovadors del catolicisme es van sentir recomfortats i confirmats en allò que ells ja vivien.

El col·lectiu sacerdotal es va convertint progressivament en un malson per al Govern. La repressió i els processos contra ells s'intensifiquen a partir de 1966. El motiu és l'assistència a manifestacions, com la que té lloc a Barcelona per Via Laietana aquest mateix any, la possessió de propaganda il·legal, la signatura de documents de denúncia, articles d'opinió, homilies, la cessió dels locals parroquials a grups subversius, l'encobriment de terroristes...

També el 1966 és desbaratada l'anomenada "Operació Moisès" que intentava llançar un ampli moviment de denúncia contra el sistema franquista a partir d'un document que va ser signat per milers de

sacerdots. El 1968 uns 635 sacerdots renuncien a la paga de l'estat. El 1969 diferents col·lectius de sacerdots es manifesten i protesten contra l'estat d'excepció i l'abat de Montserrat, Cassià Just, fa unes declaracions a la revista *Publik* acusant el Govern de totalitari i de practicar la tortura. A Bilbao, sacerdots realitzen un tancament i una vaga de fam protestant contra les tortures. Aquest mateix any els acusats de dirigir el 1966 la marxa de capellans des de la catedral a la comissaria de Via Laietana són condemnats a un any de presó. Altres capellans són jutjats en consells de guerra i condemnats també a uns quants anys de presó.

S'estava mostrant la contradicció d'un règim que es declarava catòlic i que, en canvi, és el que tenia més eclesiàstics condemnats a presó per motius polítics. Moltes revistes eclesials (*Iglesia Viva*, *Pastoral Misionera*, *Boletín HOAC*, *Juventud Obrera*, *Cuadernos para el Diálogo*, ...) pateixen multes i suspensions. Se li està perdent el respecte al Govern i el Govern es queixa: *"De los labios de esas personas no sale nunca una palabra de reconocimiento de los logros alcanzados por el Régimen en treinta años de paz..."*

Els setanta. A partir de 1970 s'obre en el si de la Conferència Episcopal una lluita pel poder entre els conservadors, dirigits per Morcillo, i els renovadors encapçalats per Tarancón, que és qui es fa amb el control. Roma imposa el seu nomenament. La mort de Morcillo el 1971, la retirada de Guerra Campos a la diòcesi de Conca i la desaparició de Carrero Blanco el 1973 deixen els *opu-deistes* i els sectors més conservadors una mica a la intempèrie. Tarancón i els nuncis Riberi i Dadaglio, amb l'ajut de Benelli, realitzen una tasca de renovació de l'episcopat a la recerca d'una major llibertat i autonomia en front l'Estat. Tarancón significa l'aplicació dels criteris conciliars a l'església espanyola, amb el suport de una bona part de sacerdots i de laics.

Tot i que Franco no va buscar cap enfrontament directe amb Roma, tampoc no va voler acceptar cap suggerència pontifícia si aquesta era contrària als

seus interessos. Les tensions entre el règim i l'Església, però, s'aguditzen en els últims anys del franquisme. El 21 de novembre de 1970 els bisbes bascos de Sant Sebastià i Bilbao publiquen una carta pastoral sobre el procés de Burgos i la Conferència Episcopal Espanyola (CEE) demana la màxima clemència per als jutjats. Al juny la CEE publica el document "L'Església i els pobres", en què denuncia la manca de participació política i de mediacions democràtiques, al mateix temps que reivindiquen els drets d'associació, reunió i expressió. Aquest mateix any la Comissió Episcopal d'Apostolat Social critica la nova llei sindical perquè no recull els principis d'autonomia, llibertat i representativitat. L'arquebisbe d'Oviedo se solidaritza amb els miners d'Hunosa en vaga, i denuncia en l'homilia del Dijous Sant, en presència del governador civil i altres autoritats, les tortures que els militants cristians han rebut a comissaria... Certament ningú estava acostumat a escoltar això dels bisbes. Alguna cosa estava canviant en les relacions entre el règim i la jerarquia.

El setembre de 1971 comença l'assemblea conjunta de bisbes i capellans. L'assemblea demana als bisbes que renunciïn als seus càrrecs públics, que Franco renunciï també al dret de presentació de bisbes i que es faci real la separació de l'Església de l'estat. Les seves conclusions són un clam a favor dels drets humans, socials i polítics. En destaca una que és tot un símbol del canvi que s'està produint dintre de l'Església:

"Reconocemos humildemente y pedimos perdón porque nosotros no supimos a su tiempo ser verdaderos ministros de reconciliación en el seno de nuestro pueblo, dividido por una guerra entre hermanos." Les queixes del Govern en boca de Carrero Blanco no es fan esperar: *"Ningún gobernante, en ninguna época de la historia ha hecho más por la Iglesia que vuestra Excelencia... Es lamentable que con el transcurso de los años, algunos entre los que se encuentran los que por su condición y carácter menos deberían hacerlo, hayan olvidado esto, o no quieran recordarlo"*.

Els documents "Orientacions Pastorals sobre l'Apostolat seglar" (1972) i "Sobre l'Església i la Comunitat Política" (1973) mostraven un altre llenguatge i tarannà i obrien una nova etapa en la història de l'església a Espanya. S'hi autoritza els moviments a realitzar comunicats i s'anima els seglars a la participació i al compromís polític i social per transformar la societat, des de la pluralitat d'opcions i sense confessionalismes partidistes. L'homilia de monsenyor Añoveros en defensa de les minories nacionals ("El cristianisme, missatge de salvació per als pobles"), provoca la irritació del Govern, que està a punt d'expulsar-lo del país. Així mateix, l'actitud de Pau VI, demanant clemència pels condemnats a mort l'octubre de 1975, exaspera definitivament un règim que té els dies comptats.

Emili Ferrando
Universitat Ramon Llull

A tocar dels 25 anys dels acords del 1979

EL TEMPS

Està a punt de complir-se el quart de segle dels acords concordataris entre el Govern de l'estat espanyol, presidit per Adolfo Suárez, i el Vaticà. Se signaren el 3 de gener del 1979.

El dia 3 de gener del 1979 se signaren els quatre acords concordataris entre la Santa Seu i el Govern de l'estat espanyol, presidit per Adolfo Suárez, que materialitzaven la disposició de l'article 16, paràgraf 3, de la Constitució: "Cap confessió no tindrà

caràcter estatal. Els poders públics tindran en compte les creences religioses de la societat espanyola i mantindran les consegüents relacions de cooperació amb l'Església catòlica i les altres confessions." En la seva base hi havia l'acord "entre la Santa Seu i l'estat espanyol", signat el 28 de juliol del 1976 i, lògicament, la Constitució, que, aprovada el 31 d'octubre del 1978, proclamada el 6 de desembre, havia entrat en vigor el 29 de desembre del mateix any. El concordat del 1953 havia quedat fora de combat en el seu contingut davant del text constitucional i calia trobar-hi una sortida, atesa la seva categoria jurídica de pacte internacional, que, segons la majoria de juristes, s'havia de conservar en les parts que no haguessin esdevingut anticonstitucionals. L'1 de març del 1979 van tenir lloc les eleccions i es va formar el tercer govern Suárez. Els acords van quedar situats entre l'aprovació de la Constitució i les primeres eleccions; caldrà, doncs, treure conseqüències d'aquesta situació cronològica.

La crisi de les relacions Església-estat. Destaquem alguns dels aspectes de les relacions entre Església i estat (per a més informació, vegeu les pàgines 66-69), per saber valorar els acords.

El discurs del general Franco a Garabit (el 29 maig del 1962), a les vigílies del Concili Vaticà II (l'11 d'octubre), havia estat una dura diatriba contra l'oberturisme de l'Església catòlica i va marcar les actituds que el règim franquista mantingué en aquesta darrera etapa, a mesura que el Concili Vaticà II (1962-1965) feia públics els seus documents, sobretot la *Constitució pastoral sobre l'Església en el món* i el decret sobre la llibertat religiosa. Ambdós posaven en quarantena l'afirmació franquista que el règim era la millor plasmació política del cristianisme, a la qual havia correspost la Santa Seu en atorgar els nombrosos privilegis concordataris.

Les afirmacions conciliars enfortien els moviments clandestins més progressistes, i dins del clergat, els sectors de preveres dedicats als moviments es-

pecialitzats en el món obrer i en els barris de les ciutats que anaven absorbint el fort corrent immigratori del moment.

L'empara que les parròquies donaven a la clandestinitat inquietava el règim, que per les concessions del concordat no podia actuar amb tota la contundència que hagués volgut; per això algun autor ha anomenat aquesta posició com la “*traición del clero*”, tal com ho entenia el mateix almirall Carrero Blanco.

El Concili havia establert que el privilegi de presentació de bisbes no fos concedit més i pregava a les autoritats dels estats que el tenien atorgat que hi renunciessin. Entre ells hi havia Espanya des del concordat del 1953, que va assumir els concordats anteriors (de 1753 i de 1851) i el conveni de 1940. Pau VI va adreçar-se a Franco per demanar-li la renúncia, però va obtenir-ne la negativa més absoluta, ja que el privilegi, segons deia la resposta del general, era “del poble espanyol”, i ell no podia renunciar-hi; en tot cas, calia revisar íntegrament el concordat. La raó de la proposta era ben senzilla: el règim volia suprimir tot allò que havia donat a l'Església, confiant en el seu suport indiscutible i que se li havia girat del revés (amb les cartes del 29 d'abril i del 12 de juny del 1968). Dos mesos més tard d'aquesta negativa, el Govern va crear la presó “concordatària” de Zamora, destinada inicialment als capellans bascos implicats en la lluita nacionalista. Per allí van passar prop d'un centenar de capellans, alguns dels quals, diverses vegades.

Malgrat tot, començaren els primers contactes per revisar el concordat del 1953 entre el cardenal Casaroli i el ministre López Rodó, home de confiança de Carrero Blanco que el 20 de juliol del 1973 va fer pública aquesta iniciativa governamental. Però, realment, ningú no en tenia gaires ganes. el problema era greu: els sectors més ultres del règim vinculats a sectors integristes clericals (*Hermanidad Sacerdotal de San Antonio María Claret*) per un costat, i els diversos grups de militants cristians que tenien el suport dels capellans joves per l'altra, signifiquen els dos extrems d'un arc prou complex, que feia imprevisibles les reaccions i les complicacions

que podien crear-se per una banda o altra segons fos el resultat final de la revisió. Enrique y Tarancón, a les seves *Conversaciones*, fa moltes referències a aquest tema, que finalment va quedar al ralenti tant per l'assassinat del cap de Govern com per la inestabilitat del Govern del seu successor, Carlos Arias Navarro.

El context dels acords. Un cop mort el general Franco, quedava pendent com a prioritària l'esmentada petició feta per Pau VI sobre la renúncia al dret concordatari de la presentació de bisbes. El nou cap d'estat, Joan Carles I, s'hi va mostrar d'acord, i Marcelino Oreja Aguirre, ministre d'Afers Estrangers, va firmar al Vaticà l'acord del 28 de juliol del 1976. Aquesta va ser la primera decisió important del govern d'Adolfo Suárez, tot just iniciada la seva tasca, després de la dimissió del govern d'Arias Navarro (l'1 de juliol). Els temes acordats van ser dos: l'exclusiva competència de la Santa Seu en el nomenament de bisbes —es mantenia la terna per l'ordinari del vicariat castrense— i la supressió del privilegi de fur pels clergues, als quals es reconeixia el dret al silenci per raons ministerials i que els delictes contra lleis eclesiàstiques fossin jutjats segons el dret canònic. En les consideracions prèvies, ambdues parts es comprometien a estudiar els diversos temes per concloure en la signatura d'acords que substituïssin el concordat.

Aquest va ser, doncs, el punt d'arrancada de la revisió global, que no va acabar fins dos anys i mig més tard, i que, de fet, van ser els dos anys de la transició més pura. Val la pena, per tant, seguir les dues línies de fets que s'entrecreuen i dels quals resulten, finalment, els acords: en la primera línia cal citar l'aprovació de la llei de reforma política (de 20 de novembre de 1976) i referèndum sobre aquesta mateixa llei (de 15 de desembre de 1976); el viatge de Joan Carles I a Roma (el febrer del 1977); la legalització del PCE el Dissabte Sant (1977); la creació d'UCD (el 3 de maig de 1977) i les primeres eleccions amb victòria d'aquest partit (el 12 de juny de 1977); la constitució de les Corts —Con-

Monsenyor Agostino Casaroli, secretari del Consell per a Afers Públics de l'Església, s'entrevista amb Laureano López Rodó, ministre d'Afers Estrangers, al novembre de 1973. Volia reprendre les negociacions per acordar un nou concordat.

Quan [el PSOE] va accedir al Govern, caducaven els tres anys de transició en el plantejament de l'acord econòmic, però de cap manera [Felipe González] volia aparèixer com a menjacapellans, com s'havia esgrimit en la campanya electoral que li donà la victòria, per tant, quedaren igual. [...]
Cal no oblidar, al mateix temps, que Pau VI havia mort l'agost de 1978 i que el papa ja era Joan Pau II, més afí al concepte d'“Església com a societat perfecta” —com havia defensat a la comissió teològica prèvia al Concili

EFE / EL TEMPS

A dalt, Adolfo Suárez, president del Govern espanyol, al gener de l'any 1981, a l'eixida d'una entrevista amb el rei Joan Carles.

A sota, el valencià Vicente Enrique y Tarancón, de clar signe conciliar i artífex de l'obertura de l'Església, el dia 1 de febrer de 1969, quan va ser nomenat primat i cardenal de Toledo.

grés i Senat— (el 13 de juliol de 1977); l'aprovació de la Constitució (el 31 d'octubre del 1978); el referèndum (el 6 de desembre del 1978), i les eleccions per a la primera legislatura constitucional (1 de març de 1979). En aquesta sèrie de fets també tenen un lloc destacat els pactes de la Moncloa (del 25 d'octubre del 1977), amb els quals s'iniciava una política de consens per fer possible la transició, sacsejada per la matança d'Atocha a l'inici de l'any —que, sens dubte, indicava prou clarament el grau de tensió social i polític d'aquells moments.

En l'altra línia cal situar-hi els nostàlgics de l'anterior règim que s'adonaven que les coses canviaven a un ritme accelerat, que demostrava la inconsistència del “*atado y bien atado*”. Cap al mes d'abril del 1977 van començar a moure's grups entre els militars descontents del camí que s'emprèn, que es plasmaran en el 23-F (1981). Aquesta tensió es dona també en l'àmbit eclesial, i ja s'havia manifestat, anteriorment, a l'Asamblea Conjunta de Obispos y Sacerdotes (1971) pel tema de la Guerra Civil i també per les qüestions concordatàries. Prop d'un 25% del clergat continua pensant que la línia concordatària era la que calia mantenir i la que garantiria millor l'acció de l'Església també a la nova societat postfranquista. Es reproduïa la pugna conciliar sobre definir l'Església com a societat perfecta o definir-la com a poble de Déu. Aquesta darrera feia pensar en democràcia, per tant, es considerava perillosa i contrària a la tradició eclesial accentuada amb la definició del primat romà (1870), i tenia com a símbol ideològic el *Syllabus* de Pius IX (1864). Per a aquesta concepció de societat perfecta que pacta amb una altra societat perfecta —l'estat espanyol—, era més adient la signatura d'un concordat. Moviments polítics com Fuerza Nueva tenien la seves relacions amb moviments integristes clericals com la Hermandad Sacerdotal; per fer-se'n una idea, només cal seguir les pàgines de la revista *Iglesia-Mundo*, subvencionada per la presidència del Govern. El front comú era anar contra la democràcia política i el progressisme religiós; l'anella que va

agermanar-los va ser, en bona part, el reconeixement del PCE: els contraris a Espanya i l'enemic a batre en la *cruza-da* del 1936. Era incomprendible demanar perdó i buscar la reconciliació.

Els acords són fruit, doncs, d'aquest context. Antonio Rouco, cardenal arquebisbe de Madrid, ha escrit que “*importaba en aquella coyuntura histórica mostrar ánimo de reconciliación y de consenso social hasta el límite de las propias posibilidades. Esta actitud conciliadora parece que no resultó suficiente*”.

Els acords concordataris i els pactes de la Moncloa són, en aquesta perspectiva, fruit d'una mateixa necessitat, i de fet estan afectats d'una mateixa urgència, dues actituds variables que, de vegades, fan envellir prematurament els pactes signats. En vint-i-cinc anys les societats canvien força i són les institucions democràtiques les encarregades d'adequar-les, al llarg del temps, a les noves realitats. L'anquilosament, determinat per l'adhesió aferrissada a ideologies que no canvien, fa grinyolar aquest tipus de pactes, i, sens dubte, en els problemes socials sempre provoca malestar i, moltes vegades, posa en marxa la dinàmica acció-reacció.

Els continguts bàsics dels quatre acords. Dels quatre acords signats, el que feia referència a l'“assistència religiosa als catòlics en les forces armades i al servei militar dels clergues i religiosos” ha decaïgut completament en aquesta segona part, sobretot perquè l'exèrcit ha esdevingut professional.

En l'acord “jurídic” es reconeixia a l'Església catòlica la plena llibertat d'actuació, no sols en l'acció estrictament pastoral sinó també en “activitats de caràcter benèfic i assistencial”, així com la “personalitat jurídica civil” de la Conferència Episcopal Espanyola, que el règim franquista no havia volgut reconèixer mai. Es reconeixien la inviolabilitat dels llocs de culte, així com els efectes civils del matrimoni canònic i la capacitat dels tribunals eclesialstics sobre la nul·litat, previ reconeixement d'aquesta “dictada pel tribunal civil competent”.

Al cap de vint-i-cinc anys de la signatura, els acords que no han acabat encara de trobar el seu acompliment són els que fan referència a “ensenyament i assumptes culturals” i a economia. En els dos àmbits es nota el clima d’urgència que abans esmentàvem. En l’econòmic, es diu que “*el Estado no puede ni desconocer ni prolongar indefinidamente obligaciones jurídicas contraídas en el pasado*”, és a dir, no pot desconèixer ni prolongar el pressupost de culte i clerecia, i d’altra banda, s’afirma també que cal adequar el suport econòmic al nou estil de relació, determinat per la Constitució. Ara bé, en el paràgraf 5 de l’article 2, l’Església assumia “*el propósito de lograr por sí misma los recursos suficientes para la atención a sus necesidades*”, i a partir d’aquest moment ja podia pactar fórmules noves. El compromís que assumia l’estat era garantir durant els tres exercicis següents –1980, 1981, 1982– que l’Església rebés una quantitat “similar” a la que rebia fins aleshores, tot i aplicar progressivament el malanomenat “impost religiós” (la creueta a la declaració de renda, per entendre’ns), per tant, minorant la quantitat rebuda a través dels pressupostos generals de l’estat. A hores d’ara, continua sense fer-se fort el procés d’autofinançament de l’Església. Encara és més, en algunes diòcesis com Barcelona s’ha anat enrere i es continua depenent dels pressupostos generals de l’estat perquè el sistema de la “creueta” també és controvertit. A part d’aquest aspecte, l’acord marcava les exempcions que es concedien i que són semblants a les que la legislació ha desenvolupat en les lleis de mecenatge i de les entitats sense ànim de lucre.

En el camp en què la pugna per mantenir l’estatut anterior va ser més forta va ser, com era d’esperar –així ha estat des del segle XIX–, el de l’ensenyament, un àmbit molt complex per la seva mateixa estructura, ja que la diferència entre l’educació bàsica i el món universitari és considerable. Evidentment, es reconeixia a l’Església el dret a fundar universitats i facultats, i lògicament també es reconeixien les ja existents en el temps de la firma del

concordat (la Universitat de Comillas, Deusto o Salamanca), però no es va aconseguir, al mateix temps, que aquest reconeixement també es donés a les facultats no vinculades a universitats i creades en els anys seixanta (com les de Catalunya; el nord d’Espanya, amb dues seus a Burgos i Vitòria; València, també amb dues seus; la diocesana, i la dels dominics). Aquestes dificultats –que vaig viure en primera persona com a degà de la Facultat de Teologia de Barcelona (Sant Pacià, segons la nomenclatura d’aleshores)– no van venir precisament dels negociadors estatals. El resultat és que encara a hores d’ara els alumnes d’aquestes tres institucions tenen problemes greus a l’hora de gestionar beques i altres ajuts, malgrat les afirmacions del president de la Conferència Episcopal. El problema greu que va esclatar just després de la signatura de l’acord i que, a l’inici d’aquest curs 2003-2004 es torna a plantejar amb virulència, va ser el tractament acadèmic de l’ensenyament de la religió catòlica. Aquesta matèria és qualificada de “*equiparable a las demás disciplinas fundamentales*”, però “*no tendrá carácter obligatorio para los alumnos*” (article 2) i “*nadie estará obligado a impartir enseñanza religiosa*” (article 3). Si a això s’afegeix la qüestió de la retribució d’aquest professorat extra, amb contracte pendent de la qualificació moral que vulgui donar-se al professor, pendent de la inscripció voluntària, s’aconsegueix la quadratura del cercle, que es durà –com ja ha s’ha fet tantes vegades– al Tribunal Constitucional. I així serà fins que algú decideixi portar la qüestió a alguna instància superior per aclarir definitivament si la precarietat laboral d’aquest professorat respecta els drets humans, ja que, sens dubte, la doctrina social de l’Església no la compleix.

Vint-i-cinc anys. Tal com ha escrit Juan María Laboa, “*tras una negociación complicada, que tuvo sus momentos de gran tirantez, con el consenso de los cuatro partidos (UCD, PSOE, PCE, AP) se firmaron los Acuerdos*” (vegeu les pàgines 62-65), i segons he citat anteriorment (que “els acords van ser fruit

d’urgència i necessitat”), en aquest context, doncs, el govern Suárez començava a tenir dificultats en el conglomerat de tendències que formaven UCD. Sens falta, li calia un enfortiment, i així va quedar palès amb els fet del 23-F, que van ser la culminació d’aquestes dificultats. El PSOE vivia la crisi que més tard el va dur a la dimissió i tornada del secretari general, Felipe González. Quan aquest partit va accedir al Govern, caducaven els tres anys de transició en el plantejament de l’acord econòmic, però de cap manera Felipe González volia aparèixer com a menjacapellans, com s’havia esgrimit en la campanya electoral que li donà la victòria, per tant, es quedaren igual (1982). El PCE sabia prou bé que, per a un ampli sector de la societat espanyola, era encara el llop disfressat d’anyell; les controvèrsies per la supressió d’inscripcions a les parets de les esglésies i la pugna per la retirada de símbols anteriors mantenia la tensió a flor de pell de la societat. L’amalgama que s’havia format entorn d’AP estava molt vinculada als sectors catòlics integristes –bisbes, clergues i laics– que no volien renunciar de cap manera a una situació de privilegi ni a fer marxa enrere en el que havia significat el nacionalcatolicisme. Cal no oblidar, al mateix temps, que Pau VI havia mort l’agost del 1978, i que en aquests anys el papa ja era Joan Pau II, més afí al concepte d’Església com a societat perfecta –com havia defensat a la comissió teològica prèvia al Concili–. El nunci Dadaglio, l’home que havia pugat per aconseguir un episcopat nou per la via dels bisbes auxiliars –el nomenament dels quals no estava sotmès al concordat–, i a qui no va ser atorgat el cardenalat, com era costum amb els nuncis a Espanya, va ser rellevat per l’anodí mossèn Innocenti (1980).

D’aquesta manera, han passat quasi vint-i-cinc anys i sens dubte l’experiència hauria de fer convenient un replantejament que ajudés a reubicar l’Església catòlica i, també és clar, a millorar l’estabilitat cívica i social.

Joan Bada
Universitat de Barcelona

EL TEMPS D'HISTÒRIA

és possible
gràcies a

Generalitat de Catalunya
Departament d'Ensenyament

CAIXA CATALUNYA